

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

HİTİT ORDUSU'NUN SEFER TESKİLATLANMASI

Orhun SARICA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
MART-2018**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

HİTİT ORDUSU'NUN SEFER TEŞKİLATLANMASI

**DANIŞMAN : Yrd. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Oktay DUMANKAYA
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Okay PEKŞEN**

Orhun SARICA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
MART-2018**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

HİTİT ORDUSU'NUN SEFER TEŞKİLATLANMASI

Orhun SARICA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

**Bu Tez/...../..... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

**Yrd. Doç. Dr. Ercüment
YILDIRIM
BAŞKAN**

**Yrd. Doç. Dr. Oktay
DUMANKAYA
ÜYE**

**Yrd. Doç. Dr. Okay
PEKŞEN
ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü**

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HİTİT ORDUSU'NUN SEFER
TEŞKİLATLANMASI**

Orhun SARICA

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM

Yıl : 2018, Sayfa: 37+V

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM (Başkan)
: Yrd. Doç. Dr. Oktay DUMANKAYA (Üye)
: Yrd. Doç. Dr. Okay PEKŞEN (Üye)

Milattan önce (MÖ) II. binyılda Anadolu'nun coğrafi ve beşeri yapısını baktığımızda Anadolu coğrafyasının elverişli koşulları gerek bölgede bulunan devletler gerekse de dışarıdan bakıldığında önemli bir konuma sahipti. Bu dönemde Anadolu'da siyasi birliğini kurmaya çalışan ve kuran topluluklar araştırmamızda yer almıştır. Bu topluluklar; Hititler, Luviler, Palalar, Gaşkalar olarak değerlendirilmiştir. Bu saydığımız dört siyasi oluşum hakkında gerek sosyal ve ekonomik yaşantıları gerekse de askeri yaşantıları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmamızın da temel konusu olan Hititlerin askeri yapısı geniş yelpazede değerlendirilmiştir.

Hititlerin savaşacak olan askerleri nasıl topladığı, askerlerin ihtiyaçlarının nasıl giderildiği gösterilmiş olup. Hititlerin savaş öncesinde ve savaş sırasında izlediği stratejiler, kullandıkları askeri teçhizatlar hepsi ayrıntılı şekilde gösterilmiştir. Son kısımda ise dünya savaş tarihine geçecek olan, Hititler ile Mısırlar arasında geçen mücadele ve Kadeş Savaşı'na yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Askeri, Sefer, Anadolu, Savaş

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**THE WAR ORGANIZATION OF THE HİTTİTE
MİLTARY**

Orhun SARICA

Supervisor : Assist. Prof. Dr. Ercüment YILDIRIM

Year : 2017, Pages: 37+V

**Jury : Assist. Prof. Dr. Ercüment YILDIRIM (Chairperson)
: Assist. Prof. Dr. Oktay DUMANKAYA (Member)
: Assist. Prof. Dr. Okay PEKŞEN (Member)**

When we look at the geographical and human structure of Anatolia, the suitable condition of Anatolian geography has an important place for both the states in the region and in the outside in the second millennium B.C. In this period, the communities focused on trying to create political unity in Anatolia were included in our research. These communities were Hittites, Luvians, Pala and Kaskas. We informed about the social, economic and military structure of these communities. The military structure of the Hittites, which is the main theme of our research, has been widely investigated. It will also explain how Hittites controlled their military power, how they covered their food expense, the war strategies, and military supplies. The last part of the thesis includes the conflict between the Hittites and the Egyptians and the Battle of Kadesh.

Keywords:Hittite,Military,Expedition,Anatolia,War

ÖN SÖZ

Bu çalışma Hitit ordusunun uzak mesafeli askeri seferleri esnasında ordunun durumu, lojistik destek ihtiyaçları ve bağlı kuvvetler hakkında bilgi vermeyi amaçlayacaktır. Ayrıca Anadolu'nun yerli toplumları Lukkalar, Palalar, Gaşkalar'ın bu askeri seferlerdeki rolleri hakkında açıklamalar da yapılacaktır. Çalışmamız, Hitit devleti hakkında bilgi verilerek başlamış, askeri yapısı ve seferleri üzerinde durularak tamamlanmıştır. Hititlerin askeri yapısının temellerini oluşturan savaş arabaları ele alınarak araştırmamızda, savaş arabalarının Hititlerin gelişmesinde ne derecede etkili olduğu, incelenmiştir. Akabinde ise piyadeler (yayalar) anlatılmıştır. Hitit ve Mısır kabartmalarında geçen Hititlerin askeri personellerine verdikleri isimler hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde askerlerin sefere hazırlık sürecinde ve sefer sırasında kullandıkları teçhizatlar, anlatılmış olup, kullandıkları teçhizatlar arasında yer alan zırh kuşanmanın, kendilerini korumalarında ne derecede etkili olduğu üzerinde durulmuştur. Hitit askerlerinin kullandıkları silahlar değerlendirilmiş olup, seferlerde kullandıkları doğal geçitler, güzergahlar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu güzergahların mesafeleri kısaltmalarına bağlı olarak, yapılan mücadelenin kaderini değiştirecek neticeler sağladığı bilgilerine ulaşılmıştır. Son bölümde ise dünya savaş tarihine önemli bir etki yaratan, Hititler ile Mısırlılar arasında geçen Kadeş Savaşı Hitit askeri sefer teşkilatlanması örneği üzerinden anlatılmıştır. Bu çalışmanın başlamasında, gelişmesinde ve sonuçlanmasında bana yardımcı olan başta eşim ve ailem olmak üzere değerli hocalarım; Yrd.Doç.Dr.Ercüment YILDIRIM ve Yrd. Doç. Dr. Okay PEKŞEN'e çalışmanın bütün safhasında ellerinden gelen yardımlarını esirgemeyen Onur ÖRTLEK ve İbrahim SAKİN'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamı Türk bayrağımızı yere indirmemek için canlarını ortaya koyan aziz şehitlerimize ve gazilerimize armağan ediyorum. Türk milletinin yararına olması dileğiyle.

Orhun SARICA
KAHRAMANMARAŞ -2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
EKLER LİSTESİ.....	V
1. GİRİŞ.....	1
2. HİTİT TOPLUMU.....	3
2.1. Hitit Adının Kökeni.....	3
2.2. Hititlerde Tarım ve Ticaret.....	5
2.3. Hititlerde Din.....	5
2.4. Hititlerde Sanat.....	6
3. HİTİT ORDU TEŞKİLATLANMASI.....	9
3.1. Yayılar.....	9
3.2. Savaş Arabaları.....	10
3.3. Bağlı Kuvvetler.....	12
3.3.1. Gaşkalar (Kaşkalar).....	12
3.3.2. Palalar.....	15
3.3.3. Luviler.....	15
3.4. Yardımcı Personel.....	18
3.5. Hitit Askeri Terimleri.....	18
3.6. Hitit Savaş Araçları.....	20
3.7. Hitit Savaş Silahları.....	21
3.8. Hitit Askeri Kıyafetleri.....	23
4. HİTİT SEFER TEŞKİLATLANMASI.....	25
4.1. Sefer Öncesi Yapılan Hazırlıklar.....	25
4.2. Sefer Güzergahları.....	26
4.3. Sefer Stratejileri ve İhtiyaçların Karşılanması.....	27
4.4. Kadeş Savaşı.....	29
5. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	32
KAYNAKLAR.....	34
EKLER	
ÖZ GEÇMİŞ	

EKLER LİSTESİ

- Harita 1: MÖ II.Binyılda Anadolu Haritası
Harita 2: MÖ II.Binyılda Yakınoğu Haritası
Harita 3: Hititler ve Komşuları
Harita 4: Hititler Dönemi Anadolu
Harita 5: Huri Ülkesi
Harita 6: Prof. Dr. John Garstang tarafından hazırlanan Hitit dönemi
Anadolu'sununaskeri sefer güzergâhlarını gösteren harita
Harita 7: Prof. Dr. James Mellart tarafından çizilen Hitit dönemi şehir ve bölgeleri
Harita 8: Hitit Yerleşmeleri
Resim 1: İvriz Kaya Kabartması
Resim 2: İvriz Kaya Kabartması
Resim 3: Tören Baltası
Resim 4: Savaş Aletleri
Resim 5: Savaş Baltaları,Kazma
Resim 6: Gürz
Resim 7: El Baltası
Resim 8: Sapan Taşı
Resim 9: Hitit Tören Baltası
Resim 10: Kades çarpışması. Luksor sarayının nizamiye kapılarından biri üzerine
resimlenmiştir
Resim 11: Abu-simbel'den Kades savaşıyla ilgili bir resim
Tablo 1: Hitit Kralları

1. GİRİŞ

Medeniyetlerde meydana gelen tarım ve ticaret gibi birçok gelişmenin temeli Mezopotamya'ya dayanmaktadır. İlk tapınaklar, ilk madenler, ilk sulama kanalları bu bölgede oluşturulmuştur. İnsanların dünya üzerinde yerleştikleri alanlara coğrafi mekân denilmektedir. İnsanların bu alanlara yerleşmelerinde dikkat ettikleri faktörler kendi hayatlarını idame ettirecekleri olanaklara yakın ve elverişli olmasına bağlıdır. Topluluklar her zaman akarsu ve göl kenarlarına yerleşerek yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Tarihte toplumlara bakıldığında genelde hep su kenarlarına yerleştikleri görülmüştür. Araştırmamızda yer alan Anadolu' da bu izleri görmek mümkündür. Genel olarak coğrafi mekân toplumların ve devletlerin kendi yaşamlarını devam ettirebilecekleri uygun alanlardır. Mezopotamya; Suriye ve Ege adalarına hâkim olduğundan dolayı Anadolu önemini her zaman korumuştur. Anadolu yer şekilleri ve iklim şartları açısından da Anadolu'ya hakim olmuş ve olacak devletler bakımından da önem arz etmekteydi. Anadolu'nun kuzeyi ve güneyinde sert dağ yamaçlarının bulunması sebebiyle bu alanlarda mücadeleler zor olmuştur. Batı bölümünde arazinin daha elverişli olması sebebiyle bu tarz faaliyetler Batı Anadolu' da daha çok görülmektedir. Anadolu'nun iklim şartları, Anadolu'ya hakim olan devletlerin ve bu bölgede yaşayan toplumların faaliyetlerine yansımış olup ekonomik açıdan tarıma dayalı bir politika izlemelerine sebep olmuştur. Ancak denizlerden tam olarak nasıl yararlanılacağı hakkında bilgi sahibi değillerdi (Tekin, 2007: 145).

Bu dönemde özellikle tarımsal alanla birlikte birçok alanda gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin yaşanmasında madenin kullanımında meydana gelen yenilikler de etkili olmuştur. Yerleşim yerleri geliştirilerek surlarla korunmaya başlanmıştır. Bu dönemden sonra Tunç Devri gelmekteydi. Tunç Devri; ilk, orta ve son Tunç devri olarak üçe ayrılmaktadır. Milattan önce (MÖ) 3000-1200 yıllarını kapsamaktadır. İlk Tunç Çağı(MÖ 3000-2000),Orta Tunç Çağı (MÖ 2000-1500),Son Tunç Çağı (MÖ 1500-1200). Bu dönemde kağnı tipi ve dört tekerli aracın kullanılmaya başlanılmasını en önemli gelişmeler içinde sayabiliriz. En önemli yerleşim yerleri arasında; Trioya I(Çanakkale), Demirci höyük(Eskişehir), Kusura(Afyon), Sema yük (Antalya), Beyce-sultan (Denizli), Tarsus(Mersin), Alishar (Yozgat), Alaca Höyük(Çorum), Karaoğlan (Ankara), Arslan Tepe (Malatya), Norşuntepe (Elâzığ), Pulur (Erzurum), İkiz Tepe (Samsun) ve Köşker Baba (Malatya)' yı sayabiliriz. Anadolu durağan bir dönemden sonra MÖ 3. binyılın yarılarında ekonomik açıdan hareketlenmeye başlamıştır. Ticaret bu bölgede yoğunluk kazanmıştır. Mezopotamya halkı bu alanı Hattilerin şehri olarak da adlandırmaktaydı. Anadolu küçük yönetim birimleri halinde yönetilmekteydi. Anadolu'nun bu döneme tarihlenen önemli yerleşim yerleri ise Alishar, Alacahöyük ve Kültepe olarak bilinmekteydi. Anadolu'daki barış ortamı bu binyılın başında gelen göç dalgaları ile bozulmuştur. Anadolu' da ki birçok yerleşim yeri, dışarıdan gelecek düşman saldırılarına karşı yüksek surlarla korunmaya çalışılmıştır. Bu şehir devletleri arasında başlarda herhangi birlik beraberlik yoktu. Ancak her birinin kendisini korumak için oluşturulmuş askeri birlikleri bulunmaktaydı. Anadolu'da yaşayan halk arasında bir sosyal sınıflaşma mevcuttu. Halk sanatkarı olduğu alan ile ilgili sınıflandırılmıştı. Bu dönemde Anadolu'daki en önemli gelişme ise yazının kullanılmaya başlanmasıydı. Anadolu' da ki ilk yazılı kaynaklara Kültepe' de rastlamaktayız (Köroğlu, 2008: 102).

Eski Hitit çağı Hattuşaş'ta başlamıştı. Bu devrin kurucusu I.Hattuşili'de bildiğimiz ilk kralıdır. Bu dönemde yöneticilik yapmış olan Pithana ve oğlu Anitta'nın bu hanedanın üyesi olup olmadıkları hakkında net bir bilgi olmamasına ve Hitit

kaynaklarında kendilerinden söz edilmemesi kuşku duymamıza sebebiyet vermektedir. Ancak bütün bunlara rağmen Pithana ve oğlu Anitta Hititleri güçlendirmek için önemli adımlar atmışlardır (Alp, 2005:57).

Asur Ticaret Kolonileri(MÖ 1970-1750) adı verilen bu dönem, Anadolu’ da kurulan ve ortalama 220 yıl süren organize bir dönemdir. Asur devleti, M.Ö.1500 yıllardan sonra “Hurri-Mitanni” egemenliğinde, Mezopotamya’ da eski bir devlet olarak kalmış ve uluslararası antlaşmalarda yer almamıştır. 14. yy’in ortalarından sonra Hititlerin, Mitanni Devleti’ni güçsüzleştiren akınlarından sonra Asur Devleti tekrar güçlenmeye başlamıştır (Köroğlu, 2008: 102).

2. HİTİT TOPLUMU

2.1. Hitit Adının Kökeni

Tarih öncesi dönemlerde yaşamış olan toplumlar hakkında bilgi edinmesi zordu. Bu devirlerde yaşamış olan halkların uygarlıkları hakkında bilgiler maddi uygarlık kalıntılarından elde edilmektedir. Tarih dönemlerine geçmeden önce batıda Ege Adaları'ndan başlayarak Suriye, Anadolu, Mısır, Filistin, Mezopotomya ve İran'ı da kapsayan alanda yaşamış olan toplumlar yazıyı kullanmaya Anadolu'da daha önce yaşamış olan halkların bırakmış oldukları yazılı belgeler ışığında başlayıp protohistorik çağa ulaştılar (Dinçol, 1982: 18).

Anadolu'nun tarihsel dönemleri, Çorum'un Sungurlu ilçesinde yapılan kazılar sonucunda Hititlerin başkenti sayılan Hattuşaş olduğu bilinen Boğazköy'de bulunan kil levhacıklar ile başlar (Baykal, 2006: 15). Ele geçirilen bu belgeler bize o dönemle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Asur Ticaret Kolonileri devri adını verdiğimiz dönemden kalan yazılı kaynaklar önemli bilgiler sunmaktadır (Asghar, 2014: 11).

Hititler'e bilim dünyası, ilk olarak 1887 senesinde rastlamıştır. Tell el-Amarna'da yapılan yaşa dışı kazılarda ortaya çıkarılan tabletler pazarlara düşmüştü. Bu bilgiler Martin Luther'in İncil çevirisinde, İbranice "Hittim" in karşılığı olan Hititler'in MÖ II.binyılda kendilerini en büyük güç ilan ettiklerinin kanıtıdır. Ancak İncil'de geçen ve MÖ.I. binyılda devlet kuran Hititler ile bizim bahsettiğimiz Hititler aynı değildi. Ancak dil olarak benzer olan bu iki topluluk arasında akrabalık kurabiliriz (Dinçol, 1982: 16).

Anadolu yazıyı ilk kez MÖ.II. binyılın başlarında Asurlu tüccarların kendi aralarında tutmuş oldukları kayıtlar sayesinde tanımıştır.17.yy'a kadar bu yazının kullanıldığı Anadolu'da bundan sonra Hititlerin kendilerine uyarladıkları Babil çivi yazısı kullanılmıştır. Hititlerde bu yazıyı büyük olasılıkla Kuzey Suriye'ye yaptıkları seferler sırasında öğrenmişlerdir (Yiğit, 2005: 57-58).

Kültepe çağı incelenirken belgeler arasında Hititçe isimlere rastlanması, Hititlerin bu dönemin sonlarında Anadolu' ya geldiği fikrini desteklemektedir. Anadolu' da ilk büyük devleti kuran Hititler, yaklaşık bin sene hüküm sürmüşlerdir. Hititlerin de Anadolu' ya boğazlar üzerinden geldiği varsayılmaktadır. Ayrıca Hititlerin Anadolu' ya Kafkasya üzerinden geldiği de varsayımlar arasında yer almaktadır (Kınal, 1987: 82-84).Anadolu'nun önemli uygarlıklarından birisi olan Hititler MÖ 1650-1200 yılları arasında varlığını sürdürmüştür. Hititlerin nereden geldikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte Hititler kendisinden önce varlık göstermiş olan Pala, Luvi, Hatti ve Huwi toplumlarının kültürlerinden de etkilenerek kendisine has bir kültür ortaya koymuştur. Anadolu'da Hititlerin yukarıda saydığımız diğer topluluklardan farklı olarak yeni bir devlet olarak anlaşılması A. Sayce'nin yürüttüğü çalışmalardan sonra anlaşılmıştır (Dinçol, 1982: 18).

Günümüze kadar gelen çok sayıda Hitit çivi yazılı tabletlerin sayesinde sahip oldukları yüksek uygarlık hakkında bilgi sahibi olmaktayız. MÖ.17.yy ile MÖ.12.yüzyılları arasında Anadolu'nun siyasi hayatına yön vermiş olan Hititler Ön Asya'nın dikkat çeken güçlerinden olmuştur (Diakov-Kovalev, 1987: 187-189,Akurgal, 1999: 52).

1902 yılında Norveçli bilim adamı Knudtzon yeni bir Hint-Avrupa dili keşfettiğini dile getirmiştir. Mısır' daki tabletlerden yola çıkarak, yazıtın Arzava adında bir ülkenin kralına yazıldığı bilindiğinden bu yazı türüne de Arzavaca denmiştir. Knudtzon' un bu görüşü o dönemde ki bilim adamları tarafından pek de kabul

görmemiştir. Ancak Anadolu’ da bulunan tabletlerde aynı dil grubuna benzer tabletler bulunması Knudtzon’ un görüşlerinin doğruluğu artırmaktadır. Tabletlerden çıkan sonuçlarda Boğazköy’ ün Hatti ülkesi olduğu anlaşılacakla beraber, o dönemdeki kralların merkezi olduğu ortaya çıkmaktadır. Tabletlerde bulunan dil grubuna Hitit topraklarında bulunmasından ötürü Hititçe denilmiş olup önceleri Arzavaca olarak bilinen bu dil grubunun adı değişmiştir (Macqueen, 2015: 23-27). Hititlere, Hitit demek ne kadar doğrudur. Hitit ya da Hatti Hititçe olarak bildiğimiz Hititlere değil onlardan önce ve onlarla aynı dönemde Anadolu’da yaşamış olan ve günümüzde Hatti, Prohatti olarak bildiğimiz insanlara söylemek gerekirdi. Hatti kelimesi, Hittilerden önce Eski Asur metinlerinde geçmektedir (Ünal, 2002: 26).

MÖ 2. binyılın ikinci çeyreğinden itibaren Orta Anadolu’ ya hâkim olan Hititler, güçlü bir birlik kurmuşlardır. Anadolu’ nun yerli bir kavmi haline gelmişlerdir. Hitit filolojisinde Hattice, Hurrice, Luwice, Sumerce ve diğer Anadolu dillerinden geçme kelimeler ve dil yapıları bulunmaktadır. Hititler, Anadolu’ da birçok kavim ile iç içe olduklarından karışık kültürden etkilenmiş bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Geç Hitit devletleri vaktinde Hitit adı, Tevrat’ da ’ht halkı’ olarak anılmaktaydı. Bu aslında İbrani dilindeki kısaltmadır. Asur belgelerinde ise ‘Heta’ kullanılırken, Mısır kaynaklarında ‘ht’ kullanılmıştır. Hattiler için ‘Proto Hititçe’ gibi tabirler kullanmanın bu dönemdeki dilsel özelliklerine bakıldığında çokta doğru olmadığı kabul edilmektedir. Hititler tarihte kendilerini Hitit olarak hiçbir zaman adlandırmamışlardır. Türkiye’ de kullanılan Hitit tabiri dilimize Fransızcadan geçmiştir. (Memiş, 2015: 46-47).

Hitit kralları (Bkz. Tablo: 1) Kaniş şehrini ele geçirdikten sonra burasının adını Neşa olarak değiştirmişlerdir (Bkz. Harita: 7,8). Burada kullandıkları dile de Neşa dili demişlerdir. Hitit filolojisine en büyük katkı Çek Friedrich Hrozny’ e aittir. Yapılan çalışmalarda Hititlerin dilinin Asurların kullandığı yazıya benzemediği, III. Ur sülalesinin kullandığı yazıya benzediği gözlenmiştir. Hitit dilinin yapılan araştırmalar sonucunda ilk Hint-Avrupa kökenli dil olduğu anlaşılmış olup aynı zamanda Hint-Avrupa dilini ilk kullanan kavim olduğu da ortaya çıkmıştır (Memiş, 2015: 48-49). Hititler tarihi hakkında bilgilerimiz Boğazköy kazılarında ve kendi dönemlerinde yaptıkları devletlerarası ilişkilere dayanmaktadır. Hititler hakkında en fazla vesika Yeni Hitit döneminde ortaya çıkmaktadır (Kinal, 1987: 86-87).

Eski Hitit devleti zamanında 19 kral yönetiminde bulunmuştur. Hepsini hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece isimleri hakkında bilgimiz vardır. Hititlerin ilk krallarının soyları hakkında kaynaklarda da net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemde Mezopotamya’ da da Amurru sülalesi hüküm sürmekteydi. Suriye’nin kuzeyinde aralarında siyasi birlik bulunmayan küçük oluşumlar bulunmaktaydı. Hitit kralları için bu oluşumları ortadan kaldırmak çok da zor değildi. Bu dönemde, Mısır ve Mezopotamya da Hititlere kafa tutacak şekilde güçlü devlet bulunmamaktaydı. Bu durumla beraber Hitit kralları için Babil seferinin önü açılmış görünüyordu. Hititler bu seferlerden sonra her ne kadar güçlense de sonradan geçen krallar durumu idare edememişler. Bu durum ta ki Suppiluliuma kral olana kadar sürecektir. Suppiluliuma devrin yetenekli bir kralıydı ve Hititler açısından iyi bir dönem olacaktır. Tekrar güçlenmeye başlamış olan Hititler kendileri açısından yeni bir döneme girmişlerdir. Bu dönem ‘Amarna Çağı’nın ilk yarısını kapsamaktadır. Bu döneme bu ismin verilmesindeki sebep ise; Tel el Amarna köyünde çıkan belgelerden dolayıdır. Bu dönemde Babil ve Mitanni devletlerinde askeri ve mali alanda sorunlar bulunmaktaydı. Ancak Hitit ve Asur devletlerinde bunların aksine bir kalkınma mevcuttu. Akdeniz’ in doğusu bu ekonomik gelişmeler açısından önem teşkil etmekteydi. Akdeniz’in önemi

ise yolların Suriye'nin kuzeyinde birleşmesinden kaynaklanmaktaydı. Hititlerin yıkılışı uzun sürmediği için devletin yıkılışında siyasi idarenin ya da buna benzer sebeplerin düşünülmesi çok doğru olmamakla beraber, ani bir saldırı ile Hititlerin son bulunduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Hitit krallarının değiştiği dönemlerde isyanlar çıkmaktaydı, bu da devletin gücünü zayıflatmakla beraber her yeni gelen kralı sefere çıkmaya zorlamaktaydı. Bu yapılan seferler devleti ekonomik açıdan yıpratmakta ve zor duruma sokmaktaydı.

Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Hititler tam olarak son bulmamış, küçük oluşumlar olarak uzun süre varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bunun sonucunda ilerde 'Geç Hitit' dönemi olarak anılacaklardır. Sonuç olarak Hititlerin Anadolu'ya nereden geldiği tam olarak çözülememiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda eski Hint- Avrupa kavimlerinden olduğu anlaşılmaktadır (Kınal, 1987: 82-83).

2.2. Hititlerde Tarım ve Ticaret

İkinci binyılda Anadolu'da yaşayan insanların geçimlerinin tarıma dayalı olduğunu görmekteyiz. Yazılı ve arkeolojik kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerden yola çıkarak evcil ve yabani hayvan ve bitki yaşamı ile ilgili net bilgiler vermektedir. Yetiştirilen ürünler; buğday, arpa, bezelye, fasulye, soğan, keten, incir, zeytin, üzüm, elma, armut ve nar olarak sayabiliriz. Yetiştirilen hayvanlar ise; sığır, domuz, keçi, koyun, at, eşek, köpek, manda, arı, aslan, leopar, kurt, yabandomuzu, geyik, yılan, tavşan, boğa, yaban keçisi, kartal, yaban ördeği, güvercin, fare olarak sayabiliriz. Halkın gündelik aldıkları besin ürünleri ise; ekmek, çörek, süt, peynir, lapa, ezme ve bunların dışında sebze, et haşlamalarıdır. Hititlerin birçok yerleşkesinde tarım aletleri bulunmuştur ve Hitit sözcüklerinde tarım ilgili; çiftlik, ağıl, ahır, domuz ahır, keçi ağılı, harman yeri, ahıl, odunluk, meyve bahçesi, çayır, arı kovani, tahıl ambarı, değirmen taşı, saban, bel, el arabası ve koşum takımı gibi sözcüklere rastlanmaktadır. Hititlerin nüfus bakımından sayıları yüksek olmasından dolayı tarım Hititler için oldukça önemliydi (Macqueen, 2015: 106-107).

Hititlerde çiftçilik dışında da ekonomik kaynaklar bulunmaktaydı. Hekim, inşaatçı, marangoz, duvarcı, kuyumcu, bakırcı, çömlekçi, fırıncı, ayakkabıcı, dokumacı, terzi, çırpıcı, meyhaneci, balıkçı, aşçı gibi. Bazı yerlerde madene bağlı olarak da iş gruplarının bulunduğu bilinmektedir. Madenler külçeler halinde yük hayvanlarınca taşınıp değiş-tokuş yapılmaktaydı. Araç ve silahlara biçim vermek ise yerel kültüre bağlı olarak yapılmaktadır. İlk uğraş verilmesi gereken konu maden çıkarımı, sonrasında ise heykeltıraşlık mesleğiydi. Bunların devamında taş işçiliği, maden işçiliği gibi dallar gelişme göstermiştir. Ev tipi sanayi kolları da gelişme göstermiştir. Birçok yerleşkede ortaya çıkan dokuma tezgâhı vb. ürünler ile evlerde çeşitli faaliyetler yapıldığı anlaşılmaktadır (Macqueen, 2015: 107).

2.3. Hititlerde Din

Bir toplumun, dini inanışlarının değişmeden bütün halde gelişmesine rastlanması zordur. İnanç sistemleri genellikle gelişen olaylar üzerinden geçen zamanla birlikte birtakım değişikliklere uğramaktadır. Hititlerin inancının temelleri neolitik döneme kadar uzanmaktadır. Anadolu coğrafyası inanç konusunda incelendiğimizde, ilk zamanlarda doğa inanç sistemlerine rastlamaktayız. Bu doğa sistemlerini temeli toprağa dayanmaktadır. Çünkü doğaya hayat veren topraktır. Toplumlar kaynaştıkça bazı gelişmelerde meydana gelmektedir. Bir grup tanrının,

diğerlerinin yerini aldığı görülmektedir. Hititlerde yerel tanrılar kendilerine ait kimliklerini korumuştur. Bazı tanrılar diğerlerine göre ön plana çıkmıştır. Hititlerin en eski unsurlarını değerlendirecek olduğumuzda bunda Hatti etkisi görülmektedir. Güneş Tanrısı, Hava Tanrısı, Savaş Tanrısı, Taht Tanrısı, Kaybolan Tanrı, Hattilere ait olan tanrılardır (Macqueen, 2015: 22). Hititler “Bin Tanrılı Halk” tabirini kazanana kadar aldıkları her şehrin yontu şeklinde kutsal varlıklarını da derleyerek, zengin olan panteonlarını genişletmişlerdir. Hititler fethettikleri şehirlerde bulunan Tanrı figürlerinin yerlerini değiştirerek o şehrin manevi gücünü zayıflatmaktaydılar. Hititlerin bu kadar geniş Tanrılarının olmasında diğer kentlerden getirdikleri tanrı figürleri dışında, kendi topraklarına kattıkları şehirlerde bulunan tanrı figürlerinin de etkisi bulunmaktaydı. Bunlar dışında komşuları konumunda olan Luvi, Hurri gibi toplumların da tanrılarını benimsemişlerdi. Krallığın genişlemesiyle beraber başrahibin şehirlerde bulunan tanrılarını gezmesi zorlaşmaktaydı. Bu sebepten dolayı artık tanrılar merkeze Hattuşa’ya getirilmekteydi.

Hititler yaptıkları antlaşmalarda tanrılarını şahit göstermekteydiler. Eğer antlaşma şartlarına uymazlarsa tanrılarının kendilerini cezalandıracağına inanmaktaydılar. Anadolu ve Ön Asya bölümünde Fırtına Tanrısı kültü yaygındı. Suriye tanrısal varlıklar balta, gürz ve yıldırım şeklinde betimlenirken, Anadolu’da ise boğa tarafından çekilen ya da boğa üstünde araçlar şeklinde tasvir edilmekteydi. Hititlerin tanrılara adadıkları adaklar hakkında net bir bilgimiz olmamakla beraber adakların ruhban sınıfı kimseyle paylaşılması yasaktı. Buradan adakların üst tabakada bulunan ruhban sınıfına ait olduğunu çıkarabiliriz (Brandau, 2011:324; Schickert).

2.4. Hititlerde Sanat

Hititlerden önce Anadolu’da varlıklarını gösteren beylikler sanatsal olarak Hatti geleneğine devam etmişlerdir. Hattiler Anadolu’da buldukları M.Ö. 2500-2000 tarihlerinde meydana getirdikleri sanat eserlerinden yola çıkarak Alacahöyük kral mezarlarındaki buluntular, lituus, güneş sembolleri, boğa ve geyik kültüne ait buluntuların Hitit döneminde de görülmesi, Hititlerin Anadolu’ya ilk olarak bu zamanlarda geldiklerinin emaresi olmalıdır (Alp, 2005:2-6). Hatti döneminin sonlarında vazoculuğun ilerlemesinin sebebi çömlekçi çarkının keşfidir. Beylikler döneminin bir özelliği de çok renkli keramik sanatının gelişmesiydi. Bunun nedeni ise Hint-Avrupalı halkların Mezopotamya halkları ile kaynaşmasından kaynaklanmaktadır (Uçankuş, 2000: 375).

Horoztepe, Mahmatlar ve Alacahöyük’de ortaya çıkarılan özelliklere bakacak olursak;

- Anadolu’da güneş kurslarının görünmesi,
- Hayvanlara tapınmaların görünmesi,
- Hayvan heykelciklerin Maikop hayvan tasvirlerine benzemesi,
- Mezar gömme şekillerinin Miken, Frig ve Maikop uygarlıklarına benzemesi.

Bunların Hint-Avrupalı Hititlere ait olduğunu göstermektedir. Bu eserlerin Maikop eserlerine benzemesi Hititlerin Anadolu’ya Kaskafya tarafından geldiği tezini güçlendirmektedir (Uçankuş, 2000: 375). 18.-20.yy’da Anadolu’da Kültepe atölyeleri plastik hayvan figürlerinde soyutluk ve doğallıkta ileri bir düzeye ulaşarak sonraki çağın, Hititlerin plastik sanat ve kabartma sanatının kaynağı durumuna gelmiştir (Özgüç, 2002: 447). Hititlerin sık kullandıkları boğa betimlemelerinin temeli paleolitik çağa gitmektedir. Bu simgeye dini anlamlar yüklenmiş, duvarlara resmedilmiş olup törensel

bir kült hayvanı haline gelmiştir. Akdeniz ve çevre bölgelerinin kültürlerinde M.Ö.II.bin başından itibaren boğanın odak noktası olduğu dini uygulamalar görülmektedir (Sipahi, 2005: 670-671). Tanrısal figürlerin boğanın üzerinde gösterilme figürleri, Koloni döneminde silindir mühür sanatında kendisini göstermeye başlamıştır. Hitit kaplarındaki kabartma bezekleri Hitit binalarının da bulunan kabartmaları taklit ettiği bunların da Mari ve Alalah'da ki gibi Suriye-Mezopotamya fresklerinden örnek alındığı iddia edilmiştir. Kabartma sanatı, genellikle kayanın açıkta olan yüzüne yontulmuş ve kabartma desenleri ön plana çıkacak şekilde arka plan oluşturulmuştur (Macqueen, 2015: 153-157). Hititlere ait kabartmalarda Babil ve Mitanni etkileri aransada, uslu olarak incelendiğinde o dönemde çevre kültürlerin özgün yapıtları bulunmaması, onların kendilerine özgü bir sanat anlayışı oldukları gözlenir. Asur Ticaret Kolonileri döneminde Anadolu'nun yerli kültürünün, Mezopotamya ve Kuzey Suriye arasındaki ticaret ile gerçekleşen bir oluşum sonucunda meydana gelen "Anadolu üslubu", Hitit üslubu olarak bildiğimiz türün başlangıç safhasını oluşturur." Bin tanrılı" olarak anılan Hititler, tanrıların, "yeni yıl bayramı" sebebiyle, tanrı ve aile büyüklerinin buluşması, Yazılıkaya Açık hava Tapınağı'nda resmedilmiştir. Hitit kabartmalarında genellikle erkek figürler baş ve belden aşağı profil, üst kısım cepheden gösterilmekte olup tanrıçalar tümünden profilden işlenmekteydi (Emre, 2004: 50). Hitit eserlerinde figürlerin cepheden verilmesi sebebi Mısır etkisidir. Saygı ve dua dirsekten kıvrılarak uzatılan yumrukla ifade edilmektedir. Eflatunpınar Anıtı'nda tanrılar tümüyle profilden ifade edilmiştir. Hitit sanatı büyük bir imparatorluğun kazandıkları ile zenginleşmiş ayrıca Anadolu dışında bulunan uygarlıklardan daha özgün bir sanat anlayışına sahiptir (Darga, 1992: 350-351). MÖ 1650-1200 yılları arasındaki dönemde Anadolu' da ki sanatsal gelişim ile çevre coğrafyadaki sanatsal faaliyetlere baktığımızda Anadolu açısından durum çok da iyi değildi. Aynı dönemde Mısır sanatsal gelişim açısından göz kamaştırmaktaydı. Ege dünyasında da gelişimler önemli aşamadaydı. Başka ülkelerde gelişmekte olan sanatsal faaliyetlerle Hititler'in ilgilendiği sanat dalları ile ilgili pek de bilgiye ulaşamamaktayız. Hititler de mevcut olan birtakım kabartmaların da Mezopotamya'dan örnek alındığı ileri sürülmektedir (Macqueen, 2015: 151).

Hitit devleti sınırları içerisinde birçok kavim yaşadığından dolayı birçok dil ve yazı kullanılmıştır. Hitit yöneticileri de devlet işlerinde farklı dil ve yazı kullanmışlardır. Hattuşaş' da ki kazılarda; Neşa, Hatti, Luw, Hurri, Pala, Akkad, Sumer dillerine rastlanmıştır. I. Şuppiluliuma döneminde başlayıp yıkılışa kadar devam eden süreçte devletlerarası ilişkilerde Akkadça kullanılmıştır. Hititler dini amaçlı yazılmış olan kitabelerde Hitit yazısını kullanmışlardır (Memiş, 2015: 50). Araştırmacılar Hititlerden kalan ve araştırmalarla ortaya çıkan belgeleri, tabletleri zor bir şekilde bir araya getirmeye uğraşmaktaydılar. Anadolu kültür mozaiğinin en önemli parçalarından birini de Hititler oluşturmaktaydılar. Hititlerin kültürünün bu şekilde yitip gitmesi araştırmacıları şaşırtmıştır. Hititlerin ileri derecede modern yaşamı benimsemeleri ve bunu uygulamaya koymaları araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Öğrenmeye açık olmaları, kendilerine yabancı gelen uygulamaları reddetmeyerek onları benimsemeye ve anlamaya çalışmaları ayrıca takdir görecektir davranışlarındandır. Fetihlerden ele geçirilen yerlerde benimsenmiş olan dil ve inançlara karşı çıkmayarak onlara saygı göstermişlerdir. Hattuşaşlar çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahiptiler. Düşmanları sayılan Huriler yönetimde ayrımcılık görmemiş olup Hitit kültürünün zenginleşmesinde katkıları olmuş, yönetimde üst seviyelere gelebilmişlerdir. Hititlerin 16. yy' dan sonra yazıya geçen hukuk sistemi de önemlidir. Yönetim anlayışından, tarımsal ve hayvansal faaliyetler, toplumda yaşayan halk arasındaki sorunlar dâhil birçok konuda uygulamaların ve kuralların olduğu bir hukuk sistemleri bulunmaktadır.

Hukuk sistemlerinde ölüm cezasının kaldırılması insanlık açısından önemli bir gelişmeydi. Hititlerin tüm özgür kadınları kapsayan eşitliğe dayanan bir anlayışları mevcuttu. Hititlerde cinsellik açısından da insanın doğasında bulunan bazı durumlar benimsenerek birtakım uygulamalar ortaya koydukları görülmektedir (Brandau ve Schickert, 2011: 66). Hititler başarılı bir organizatör ve yönetici olup aynı zamanda siyasi, ekonomik, toplumsal kararları eşit bir şekilde ele almaya çalışmışlardır. Yönetimde geleneksel bir aile yapısı olan oligarşi bulunmakta olup zayıf olanlarında haklarını aramalarına fırsat sunmaktaydılar. Hititlerin inançları gereği Tanrılar ile giriştikleri mücadeleler, iç çekişmeleri, kendilerine olan güvenleri ilerleyen yüzyıllarda kiliselerdeki konuşmaların esin kaynağı olmuştur. Konuşmaların temelinde Tanrı kavramını sorgulayabilen bir düşünme anlayışı belirginleşmiştir. Bu anlayışın Avrupa'da ancak reform hareketlerinden sonra uygulandığı görülmektedir. İlyada' da geçen münasebetler bunu kuvvetlendirmektedir. Batı Anadolu'daki gelişmeler Luviler sayesinde batı kültürüne geçmiştir. Hititler maddi olmayan kültürde başarılı olamamışlardır. (Brandau ve Schickert, 2011: 324).

3. HİTİT ORDU TEŞKİLATLANMASI

3.1. Yayalar

Eski dönemlerden günümüze kadar piyade olarak görev yapan kuvvetler ordu içerisinde önemli yer tutmaktaydı. Sumerlilere ait belgelerde askerlerin giyim tarzları hakkında bilgiler verilmekteydi. Tüm askerlerin aynı tertip içerisinde olduğu görülmekteydi (Kınal, 1987: 74-80). Bulunan bir başka belgede ise Mısır ordu kuvvetleri ve askerlerin nasıl tertip aldıkları ile tertip düzenleri hakkında bilgiler sunulmaktaydı. Mısır ordusunda bulunan görevlilerin sonradan sürekli hizmet etmek amacıyla orduya dâhil edildiği bilinmektedir (İnan, 1992: 185-186).

Hitit krallarının yaptığı işleri anlatan belgelerde yöneticilere bağlılıklarını bildirecekleri metinler, Hitit askeri güçleri hakkında bilgiler bulunmaktaydı. Yapılan çeşitli kazılar ve araştırmalarda da bu tarz bilgilere rastlamaktayız. Hitit ordusu piyadeler sayı bakımından savaş arabalarından fazlaydı (Gurney, 2001: 94). Anitta zamanında yayaların sayısı 1400 civarlarında olmakla beraber savaş arabalarının sayısı 40 civarlarındaydı. Kadeş savaşında ise Mısırlı kaynaklar asker sayısını piyadeler 1700, arabalıları 3500 olarak yansıtmaktadır (Dinçol, 1982: 62). Mısır'da ele geçirilen belgelerde piyadeler eşyaları korumakla yükümlü olarak tasvir edilmişken, Hititler tam aksine hareket halindedir (Gurney, 2001: 94).

Düzenli kuvvetler, kış aylarını Hattuşaş'da geçirmekle beraber askeri manada bir hareketlilik olmadığı zamanlarda bu kuvvetlerin şehrin güvenliği ve imarı gibi birçok alanda görevlendirildiğini bilmekteyiz (Bryce, 2003: 127). Hititlerde savaşa katılan askerlerin ücretleri kazanılan savaşlara göre yani başarıya endeksliydi. Ele geçirilen ganimetler dağıtılmaktaydı. Bunun zararını Hititler, Kadeş Savaşı'nda gördü. Çok basit şekilde başarı ile sonuçlanabilecek bu savaş ganimet meselesi yüzünden askerlerin dikkatini dağıtmasıyla beraber yenilgiyle sonuçlanmıştır (Macqueen, 2015: 62). Mısır'da ele geçirilen belgelerde Hitit askerlerinin giysileri anlatılmaktaydı. Yapılan incelemelerde buldukları coğrafyaya uygun şekilde giysi kullandıkları düşünülmektedir. Hattuşa'da bulunan Kral kapısındaki kabartmalarda Hitit askerinin belirgin şekilde tasvir edildiğini görmekteyiz. Bu tasvirde askerin üzerindeki giysi ve savaş aletleri de anlatılmaktadır (Gurney, 2001: 90). Hitit piyadelerin kullandıkları savaş aletleri mücadele edecekleri coğrafyanın yeryüzü şekillerine göre değişiklik göstermekteydi. Arazi şartlarının el verdiği ölçüde savaş aletleri kullanılmaktaydı (Macqueen, 2011: 65-66).

Hititler demirden yapılmış olan savaş aletleri de kullanmaktaydı ancak bu aletlerin maliyeti çok yüksek olduğundan diğer değerli olan altın vb malzemelerden yapılmış olan savaş aletleri ile aynı yerde görülmekteydi (Beal, C:2, 1995: 548). Bu dönemle ilgili yapılan araştırmalarda bronzdan yapılmış olan ok uçlarına rastlanılmıştır (Anlağan, Bilgi, 1989: 85-94). Savaşlarda kullanılmış olan bu uçların çoğunluğu bronzdan yapılmaktaydı ve omurgalı ok uçlarıydı. Bu şekilde yapılmasında ise karşı tarafa gönderildiğinde savunma amaçlı kullanılan zırhların delinmesi amaçlanmıştır (Yadın, 1963: 81-82). Hitit piyadelerinin içerisinde Hititlerin askerî açıdan temelini oluşturan daimi kuvvetler bulunmaktaydı. Çevre yerleşkelerden askeri dâhil olan Hattiler bu olaya çok değer vermekteydiler ve kendileri için bunu bir onur meselesi saymaktaydılar. Bu üyelerin tamamı kral tarafından seçilmekteydi. Bu seçilen kuvvete millet bilinci gibi kalıcı ve etkileyici eğitimler verilmekteydi. Bu sebeplerden ötürü de kral için bu birliklerin farklı bir değeri bulunmaktaydı (Bryce, 2007: 29-30). Oluşturulan bu daimi kuvvetler her türlü sorunla başa çıkabilecek personel sayısına

ve teçhizata sahipti. Bu grupta en önemli birlik kraliyet muhafızlarıydı. Bu birlik kendi içerisinde ikiye ayrılmaktaydı. ‘Meshedi ve Altın Mızraklı Askerler’ olarak ikiye ayrılan bu grupların kendi içerisinde bir çalışma sistemleri bulunmaktaydı. Hititlerde piyadelerin güçlenmesine katkı sağlayan bir başka gelişme müttefiklerinin Hititlere yardımcı olmalarıydı (Bryce, 2002: 29-45). Askeri kuvvetler sefer sırasında verdikleri dinlenme aralarında başka şehirlerden gelen desteklerle kuvvetlenerek devam etmekteydi ve bunlar krala bağlıydı. Hitit kralı, II. Murşili’nin bu bilgileri destekleyecek atılımları olmuştur (Kinal, 1987: 111). Hitit ordusunda bu kademedeki askeri mensuplara kral tarafından hayatı boyunca tek bir defaya istinaden toprak verilip toprağın işlenmesi sağlanmaktaydı. Hitit ordusunda belli dönemlerde paralı askerlerden yararlanıldığını görmekteyiz. Arazilerin araçların sağlıklı ilerlemesine fırsat vermediği zamanlarda piyadelerden yararlanılmaktaydı (Reyhan, 2008: 56). Yaya sınıfının asli görevi kaleler ile ilgiliydi. Bu kuvvetler silahlarını ise; topuz, kargı, balta, kısa kılıç, yay ve mızrak oluşturmaktaydı (Hamblin, 2006: 303). Savaş alanlarında genel manada kullanılan savaş aleti mızrak idi. Yapılan kazılarda da bu bilgileri destekleyecek buluntulara rastlanmıştır (Lorenz, 2011: 137). Yaya askerlerin yarısı yan yana düzende yerlerini almaktaydı. Diğer askerler ise; mızraklı güçler, ücretli okçular ve hızlı hareket edebilen az sayıda silaha sahip kuvvetlerdir. Bu kuvvetler büyük kısmı kabilelerden oluşan acemi askerlerdir (Wise, 1981: 25).

Hitit piyadeleri Anadolu’da kendilerine has bir savaş stratejisi oluşturmuş ve kendilerine geliştirmişlerdi. Bu farkındalık kendilerine başarı getirmiştir. Hititlerin bu başarısı tertip ve düzene dayanmaktaydı. Bu özellikleri iyi kullanan komutanlar düşmanlarının hiç beklemediği ve yapmaya cesaret edemediği askeri hareketliliği sağlayarak üstünlük kurmayı başarmışlardır (Macqueen, 2015: 62).

3.2. Savaş Arabaları

MÖ 2700’lerde askeri alanda tekerlekli vasıtalar ilk defa kullanılmıştır. Savaş Arabası ilk günden başlayarak gelişimini sürdürmekle beraber tam olarak potansiyel gücüne Sumerliler zamanında ulaşmıştır. Askeri amaçlı kullanılan araçlarla ilgili bilgiler; Kish, Ur ve Susa’da yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. (Hamblin, 2006: 135). Sumerliler iki farklı tarzda savaş arabaları kullanmışlardır. Yapılan araçların sağlam olması ve bununla beraber ağır olması sebebiyle araçlar atlar tarafından çekilmekteydi (Gurney, 1983: 104). Savaş arabaları gerek toplumsal gerekse de savaş alanlarında birçok gelişimi etkilediği bilinmekle beraber bu araçların geliştirilmesi ileri görüşlü toplumlarda daha etkili olmuştur. Bu araçların etkisiyle savaş alanlarında hızlı gelişimler sağlanmıştır. Bu araçlar daha çok ekonomik düzeyi yüksek kişiler tarafından kullanılmıştır (Goetze, 1964:29).Bronz çağının ortalarında Hitit askerleri incelendiğinde, savaş arabalarının kullanıldığına dair bilgilerimizi sağlayabileceğimiz kaynaklar fazla bulunmamaktadır (Hamblin, 2006: 303). Kuşşara Kralı Anitta’nın, Pruşanda Kralını yendiği mücadelede Eski Hitit zamanında savaş arabalarının kullanıldığı bilinmektedir. Bu dönemler içerisinde savaş arabalarını geliştirmek için birçok gelişim sağlanmıştır. Savaş arabaları meydanların vazgeçilmezi haline gelmiştir (Reyhan, 2008: 56). Mısırlıların kullanmış olduğu savaş arabaları iki kişilik mürettebattan oluşmaktaydı. Mısırlılar ile Hititlerin savaş arabalarının kullanım amaçları birbirinden farklıdır (Littaur, Crowel, 2002: 78).

Ön Asya’daki çift koşumlu savaş arabalarının yayılması Anadolu’dan yapılan göçlerden sonra olmuştur. Bu araçların etkisiyle Mitanniler büyük bir siyasi oluşum meydana getirmişlerdir (Messerschmidt, 1904: 230). Mevcut durumda Anadolu

coğrafyasında bir orduda ortalama 40 savaş arabasının bulunmasıyla beraber bu sayı Hititlerde 200'ü bulmaktaydı (Hamblin, 2006: 303). Çubuk tekerli savaş arabaları Babil'de kullanılmaktaydı. Oldukça hafif malzemedен yapılan atlı arabaların yapılmasıyla zamanın savaş tekniğine önemli katkı sağlandığı görülmüştür (Gurney, 2001: 92-93). Luksor(Mısır) sarayının duvarlarında resmedilen Kadeş Savaşı'nın tasvirinde iki tarafında savaş arabaları kullandığı görülmektedir (Lloyd, 1989: 41).

Mısır' da bulunan başka bir kaynakta da iki tekerli savaş arabalarının kullanıldığını öğrenmekteyiz (Lanford, 1966: 20).Tercih edilen savaş arabaları manevra kabiliyeti yüksek, hafif araçlardır. Araçların gövde kısmı hayvan derisinden oluşmaktaydı. Her bir sırtık, bir at için kullanılmıştır. Hititlerin başarılarını yalnızca bu araçların gelişimine bağlarsak doğru olmayacaktır. Hititlerin gerçek başarıları mevcut araçları kendilerine yönelik modernize etmelerinden kaynaklanmaktaydı (Macqueen, 2015: 63-65). Savaş arabalarının sağlıklı kullanılması için hem askerler hem de kullanılan atlar sıkı bir eğitime tabi tutulmaktaydılar (Bryce, 2003: 127).

180 km uzaklıkta olduğu zannedilen 3000 üzerinde iyi eğitilmiş tam donanımlı Hitit arabalı savaşçıları Kadeş Savaşı'nda, Mısır kralı ve askerleri üzerinde caydırıcı bir etki yapmıştır. Hititlerin fazladan silahları olmamasına rağmen ordunun güçlü olmasındaki sebepler ise; hareket, savunma ve saldırı gücünü iyi kullanabilmeleriydi. En etkili silahları ise hafif derecedeki atlı arabalarıydı. Anitta'nın savaş sonrası aldığı notlar savaş arabalarının kullanılmasına yönelik ilk belge olma özelliği taşımaktaydı. II. Murşili döneminde bu araçları tam manasıyla kullanmaya başlamışlardır. Daha öncede bahsettiğimiz gibi savaş arabası Hititlerin icat ettiği bir teknik gelişme değildi. Mücadele edecekleri zaman araba üzerinde değil de, yerde mücadele ettikleri anlatılmaktadır. Ancak Hititler'de ve Ön Asya' da bunun geçerli olduğu söylenemez. Buralarda savaş arabalarının çevikliğinden yararlanılmaktadır. Klasik anlayışa göre, Hititler atlarla ilgili bilgilerini Huri ve Mitannilerden öğrenmişlerdir. Bu bilginin kaynağı at yetiştiriciliğinde en eski yazılı kaynak olan ve eserin sahibinin adıyla anılan Kikkuli Metni¹ dir. Kikkuli¹ kendini at konusunda üstat olarak göstermektedir ve bu kişi bir Mitanni vatandaşıydı. At yapı olarak koşum vurulması için çok da sağlıklı değildir. Nedeni ise, yan yana yürümektedir, arka ve ön ayakları belli bir düzende değildir.Bu sebeplerden dolayı da ilk olarak savaş arabalarına ağırlar bağlanıp atlara düz olarak yürümek öğretiliyordu. Atların bu şekilde yürümeyi öğrenmesi ile birlikte mevcut ağırlıklarını ileriye doğru vermektedir. Başka amaçla kullanılacak atların ise ağırlıklarını arka kısma iletmeleri öğretilmekteydi. Atlar yapı olarak ürkek olduklarından dolayı onları kullanacak olan kişilerin atlarla iletişim kurması ve aralarında bir bağ oluşması sağlanmaktaydı. Zorla yetiştirilen atlar ise kısa sürede deforme olmaktaydı. Atların yetiştirilmesine 3-4 yaşlarında başlanmalıdır. Bir program eşliğinde at eğitimi verilerek atın verimli hale gelmesi sağlanmaktadır. Kikkuli metinlerinde buna benzer egzersiz programları yer almaktaydı. Çok ayrıntılı bilgiler içeren metinde nasıl koşulur, nasıl hızlandırır gibi işe yarayacak bilgiler mevcuttur.Bu metinlerde hayvanın ayak izlerine kadar birçok konuda derinlemesine bilgi verildiğini öğrenmekteyiz. Bu metinlerde bazı bilgilerin yanlış yorumlanmasıyla beraber akabinde yanlış hareketlerin yapılmasına varan bir süreç de izlenmiştir. Ön Asya'da ki at

¹ Klasik öğretilere göre atlarla ilgili bilgileri Hititler, Mitanni Hurrilerinden öğrenmişlerdir. At yetiştiriciliğiyle ilgili,yazılı ilk kaynak,yazarının adıyla bilinen Kikkuli Metni'dir.Kendine "at uzmanı" diyen bu kişi, Mitanni vatandaşıydı bu metini yorumlayanlar araba yarışlarında hayvanları güçlü kılmak için hayvanlara eziyet edildiğini söylemekteydiler (Brandau,Schickert,2011:238).

yetiştiricilerinin ‘Hint-Ariler’ olduğunu bilinmekteydi ve Hurilerin bilgilerini Hititlere aktardığıyla ilgili görüşlerde anlamını kaybetmiştir. O dönemlerde binicilik faaliyetleri bulunmakla beraber savaş alanlarında bunlar görülmüyordu. Eskiden haberleşme amacıyla kullanılan binicilik, ilerleyen dönemler kendini savaş alanlarında da göstermiştir. Piyade kuvvetlerinin geneli sezondan önce ve sezonluk olmak vaadiyle sıradan vatandaşlar arasından seçilmekteydi. Bunlar dışında ücretli asker ve tutsak askerler bulunmaktaydı (Brandau, Schickert, 2011: 236-246).

3.3. Bağlı Kuvvetler

3.3.1. Gaşkalar (Kaşkalar)

Eskiçağ’ da Karadeniz’in orta bölümünde yaşamlarını sürdüren yarı göçebe bir topluluktur. Yaşamları boyunca Hititleri uğraştıran bu topluluk bağımsız boylar halinde yaşamaktaydı. Bu topluluk hakkında bilgileri Hitit yazılı belgelerinden öğrenmekteyiz. II. Murşili zamanında yenilgiye uğrayan Gaşkaların kralları esir düşmüştü. Muvattali zamanında kardeşi III. Hattuşili, Hakmiş kentine hâkim olduğu sırada Gaşkaları yenilgiye uğratmaya devam etmiştir. Elleri bulunan kutsal Nerik kentini tekrar ele geçirmiştir. Kadeş Savaşı’nda Hitit ordusunun içerisinde Gaşkalar’ın da bulunmuş olduğuna II. Ramses’ in yazıtlarında rastlamaktayız (Memiş, 2015: 50-62). Gaşkalar Hititlerin kuzeyi ve Yukarı Memleket’e komşu olan bölümüyle Karadeniz bölümlerinde iskan eden bir topluluktur. Otoriteden yoksun, dağınık halde farklı gruplar tarafından yönetilmekteydi. Dönem dönem Hitit topraklarına saldırılarda bulunmuşlardır. Hititler’in ve Palalar’ın gelen Gaşka saldırılarına karşı aldıkları önlemler yeterli olmayıp ve hep kuzeyden saldırı gelebilir endişesi içerisinde kalmışlardır. Gaşka ülkesinin sınırlarına genel olarak bakacak olursak, doğuda; Hayaşa, batıda; Pala ve Tummana, güneyde; Karadenizin kuzeyi ile Yukarı Memleket olarak bilinmekteydi (Pehlivan, 1991:7-8). Hititoloji araştırmalarının ilk zamanlarında Gaşkalar’ın yaşadıkları yer olarak Fırat ve Isaura arasında büyük bölgede ve Kızılırmak’ın yukarı kısımları ile Fırat’ın yukarı kısımları olarak aranmaktaydı. Ancak bu görüşler günümüzde önemini kaybetmiştir. Gaşkaların şehrinin Kuzey Anadolu’da aranması fikrini ortaya koyan ilk kişi Götze’dir. (Ünal, 2003: 53). Gaşkalar hakkında bilinenlere Hitit metinlerinde rastlıyor olmamız, Hititlerin onlara duydukları ilgiyle alakalı olmayıp düşmanca ilişkilerinden ötürüdür ve ayrıca tesadüf eseridir. (Schuster, 1996: 245). Hititlerin çok uğraşmış olduğu Gaşkaların nereden ve şekilde Anadolu’ya geldikleri hakkında net bir bilgi olmamakla beraber ilk ortaya çıktıkları yer bugünkü Sinop şehri civarındadır (Umar, 1999:41). Gaşkaların etkili bir şekilde ortaya çıktıkları dönem, Hitit kralı II. Tuthalya’nın (M.Ö.1460-1440) tahta çıkması ile başlar. (Akurgal, 2015: 37). II. Tuthalya’nın döneminde kuzeydoğu sahilleri Gaşkalar tarafından ele geçirilmişti (Gurney, 2001: 33). MÖ 2. bin yılda güçlü bir devlet ortaya çıkaran Hititler, etrafında bulunan barbar kavimler ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kavimleri itaat altına almakta zorlanırken bunların bir kısmını akrabalık yoluyla bir kısmını da antlaşmalar yoluyla itaat altına almıştır. Gaşkalar, Karadeniz bölgesinde Hititler’e boyun eğmeyen topluluktur. II. Tuthalya, I. Şuppiluliyama, II. Murşili ve III. Hattuşili ile ilgili belgelerde bu devlete rastlamak mümkündür. Ayrıca diğer devletler ile yapılan antlaşmalarda da Gaşkalara rastlamaktayız. Bu ele geçirilen belgeler Gaşkaların kültürü hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olunmasına olanak sağlamıştır. Ele geçirilen dini vesikalarda da Gaşkalar hakkında bilgi sahibi olunmuştur. I. Arnuvanda şikâyetinde ilk olarak Gaşkalardan ayrıntılı bahsetmiştir. II. Tuthalya’nın belgelerinde Gaşkaların en büyük

yenilgisi hakkında bilgi sahibi olmakla beraber elde edilen bilgilere şüphe ile yaklaşmıştır. Hitit kralları gerek siyasi münasebetlerinde, gerekse dini içerikli vesikalarda Gaşkalar'a sık sık yer verilmiştir. Hitit krallarının eyaletlerde kendilerine bağlı olan makam sahiplerine verdikleri bilgiler ışığında Gaşkaların sürekli Hitit sınırlarını taciz ettiği ortaya çıkmaktadır. Hititlere bağlı alt seviyede bulunan memurlarda da Gaşkalara yönelik bir korku mevcuttu. Yeni Hitit devletinden ele geçirilen belgelerden anlaşıldığı üzere Gaşkaların tarih sahnesine ilk çıkışları I. Murşili'yi öldüren I. Hantili zamanındadır. dGaşkalar, Hattiler zamanından beri önemli bir yerleşim yeri olan Nerik' i ele geçirmişlerdir.III. Hattuşili, Gaşka tacizlerini önleyebilmek için çeşitli önlemler almıştır.

Hititlerin atası sayılan Kuşşara kralı Anitta'ya ait vesikalarda, Gaşkalardan söz edilmemiştir. Eski Asur metinlerinde de bir emareye rastlanmamıştır. Ele geçirilen eski Hitit devleti zamanı belgelerinde de Gaşkalara ait bilgiye doğrudan rastlamak mümkün olmamıştır (Memiş, 2015: 50-62).Eski Hitit Devleti'ne ait vesikalarda Gaşkalara ait doğrudan bilgi bulunmaması bu iki devletin önceden beri düşman olmadıklarını Hititler'in, Karadeniz Bölgesi'ndeki faaliyetlerden sonra karşı karşıya geldiğini göstermektedir. Yeni Hitit devleti zamanındaki belgeler bunu doğrulamaktadır. Telepinuş'tan sonra Hititler hakkında bilgi almak zorlaşmıştır. Mitanniler'in Habur nehri kıyısına yerleştiği gözlenmiştir. II. Tuthalya'nın başa geçmesiyle beraber, Hititlerin tarihi ve komşuları ile olan münasebetleri hakkındaki bilgilerin arttığı gözlenlenmiştir. I. Şuppiluliuma döneminde, bu bilgi hazinesi daha da artacaktır. Mitanni göçlerinin olduğu Karanlık Çağ'da, Gaşkalar hakkında tam olarak bilgi sahibi olamıyoruz. Ancak bu dönemden onlar da yararlanması bilmişlerdir. Gaşkalar, hakkında en eski bilgi sahibi olduğumuz belge I. Arnuvanda zamanına tarihlenmektedir. Ülkenin kuzeyindeki sorunlara değinen bu belgelerde Gaşkalara rastlamaktayız. Bu belgelerde Hititlerin güneye çekilmek zorunda kaldığı ve Gaşkaların hâkim oldukları yerler hakkında bilgi vermektedir. Hitit kralını en çok üzen gelişme ise kutsal Nerik şehrinin kaybedilmesidir. Gaşkalar, Nerik 'i ele geçirmekle beraber burayı tarumar etmişlerdir. Buna rağmen Gaşkalar tarumar ettikleri bu Hitit şehrini terk etmeyerek buraya yerleşmişlerdir. Hititler, Gaşkalar ile sulh yolunu bulamamışlar ve bu gelişmeler krallarının vesikalarında yer almıştır. Gaşkalar ile sulh yoluna gidilememesinde; bu devletin kabileler halinde dağınık yaşamaları, her kabile reisinin kendisine ait tavır takınması merkezi bir bütünlük olmaması gibi sebepler sayılabilir. Gaşkalar zaman zaman Hititlerin başkenti olan Hattuşaş'a kadar uzanmışlardır. Arnuvanda- Aşmunikal çifti bu tehdit için önlemler almışlardır. Hititler giderek güç kaybetmekle beraber bu durumdan yararlanan Gaşkalar topraklarını genişletmekteydi.Hititlerin ise bu duruma karşı koyacak güçleri kalmamakla beraber bir şeylerin yapılması gerekiyordu (Memiş, 2015: 50-62).Gaşkaların hayvancılık ve yağmacılık yaparak geçimlerini sağladıkları , göçebe hayat sürdürdükleri bilinmektedir.Bu şekilde yaşamını idame ettiren bir toplumun arkeolojik olarak eserlerinin bulunması zordur.Olasılıkla yağmaladıkları eserlere rastlarız.Son zamanlarda Samsun, Amasya ve Tokat civarında ele geçen buluntuların Gaşkalar tarafından Hititlerden yağmalanan eserler oldukları düşünülmektedir (Bittel, 1997: 420). Gaşkaların zorlu davranışlarına karşılık I.Arnuvanda önlem almak istiyordu.Bir antlaşma yapmak Gaşkaları denetim altında tutma niyeti bulunmaktaydı.Merkezi yönetim Gaşkalara haraç vererek kervanlarını korumaya çalışmak istemekteydiler ancak bunun yeterli olmayacağını kendileri de farkındaydı.Gaşkaların antlaşmalara sadık kalamamalarının sebebi merkezi birlikliliklerinin olmamasından kaynaklanmaktaydı (Büyükkarcı, 1988: 114).Gaşkalar düzenli olarak Hititlere saldırarak, kült merkezleri ve tapınakları yağmalayıp kendi

ülkelerine götürmüşlerdir (Schuler, 1965: 152). I. Arnuvanda'dan sonra bilgiler yeniden kesintiye uğramıştır. Buna ise Tuhkanti- Tuthalya ve I. Şuppiluliuma arasındaki taht kavgalarının neden olduğu düşünülmektedir. I. Şuppiluliuma'nın tahta geçmesiyle Hititlerde bir şeyler değişecektir. Bu iki taht sahibinin arasındaki münasebetleri fırsat bilen Gaşkalar, Hitit Devletinde olan hakimiyet alanlarını genişletmişler ve Hattuşaş' a saldırmışlardır. I.Şuppiluliuma dönemini aydınlatan belgelerde Hattuşaş'ın Gaşkalar tarafından tahrip edildiği anlaşılmakta olup Hititler bu baskınlardan dolayı zorluklar çekmişlerdir. Gaşkalar üzerine ilk Hitit seferi rastlantısal şekilde gerçekleşmiştir. Şuppiluliuma, Yeşilirmak havzasında oturmakta olan Hayaşa Krallığına karşı sefere çıkmışken karşılıklarına çıkan Gaşkalar ile mücadele etmiştir. Yapılan mücadeleyi Şuppiluliuma kazanırken birçok Gaşkalıyı esir almıştır. Esir aldıklarını askeri üs olan Şamuha' ya getirmiştir. Bu yenilgiye rağmen, Gaşkalar güçlerini yitirmeyerek ilerleyişlerine devam etmişlerdir. Hittit devletine ait olan birçok toprağı kendi bünyesine katmayı başarmıştır. Bununla beraber Gaşkaların bir kısmı etkisiz hale getirilmiştir. Şuppiluliuma bu galibiyette daha cesur davranmıştır.Boşalan Gaşka memleketlerini imar etmeye başlamışlardır. Böylelikle buradan göç eden halkın tekrar yerleşmesini sağlamış oldular. Arzava Krallığı prensi, Mısır firavunu III. Amenofis ile bağ kurarak kızlarından birini gelin olarak göndermiştir. Bu ilişkilerden Mısır firavununun yazdığı mektuptan anlaşıldığı üzere Hitit ülkesindeki karışıklıktan Arzavalıların memnun olduklarını göstermektedir. Bunun üzerine Hititler, Arzavaların üzerine harekete geçmişlerdir. Bu sırada Gaşkaları da kesin olarak hâkimiyeti altına alan Hititler diğer ayaklamalarda da aynı başarıyı göstermiş ve Anadolu'da asayişini sağlamışlardır.Hitit imparatorluğunun en güçlü dönemi haline gelen bu zamanda Mısır güç kaybı yaşamaktaydı. Bunun sebebi ise; IV. Amenofis'in din üzerinde yapmak istediği reformlardı. Firavununun ölümünden sonra yerine geçen genç firavun öldükten sonra taht boş kalmıştı. Bu sırada Hitit kralı Şuppiluliuma olayın gerçek olup olmadığını araştırmak için Mısır'a görevli göndermişti. Olayın gerçek olduğu anlaşılınca Şuppiluliuma oğullarından birini Mısır üzerine göndermiş ancak oğlu yolda kraliçenin düşmanları tarafından öldürülmüştür (Memiş, 2015: 50-62).Bunun üzerine Şuppiluliuma Mısır üzerine intikam seferi düzenleyecektir. Mısır'ı yıpratana Hitit kralı birçok esir ve ganimetle ülkesine geri dönmüştür. Bu sefer, Mısır'la yapılan anlaşmasının bozulması pahasına yapılmıştı. Ancak bu sefer Hititler için çok da iyi olmamıştır, getirilen esirlerde veba vardır ve birçok insan bu hastalıklardan dolayı ölmüştür. Hititlerin bu sıkıntısından yararlanmak isteyen Gaşkalar ise Hititler üzerine yürümüş olsalar da bunda başarılı olamamışlardır. Şuppiluliuma vebadan öldükten sonra Gaşkalar bundan cesaret alacaktır. Tekrar harekete geçen Gaşkalar birçok bölgeyi tekrardan ele geçirmişlerdir. II. Murşili Hitit kralı olmuştur. Ancak yaşı küçük olmasından dolayı bağlı beylik ve devletler buna karşı çıkmışlardır. Muvattali zamanında tekrar Hititler üzerine harekete geçen Gaşkalar bunda da başarılı olamamışlardır. II. Şuppiluliuma zamanında Ege göçleri sırasında Hitit İmparatorluğu yıkılmıştır. (Memiş, 2015: 50-62). Genel olarak Gaşkaların, Hititler üzerinde ilgilenmesini değerlendirecek olursak şunlardan bahsebiliriz:Hitit devletinin kendi içerisinde bir düzensizlik vardı ve merkezi otorite zayıflamıştı. Hattuşa'ya ilerleyip bu şehri iki kez hakimiyetleri altına alan Gaşkalar, Hitit krallarının ordularının başında sefere çıkmasını fırsat bilip bu boşluğu her zaman değerlendirmişlerdir. Gaşkalar, Hitit ülkesini kendileri açısından her türlü eksiklerini kapatabilecekleri bir yer olarak görmekteydiler ve öyle de yaptılar. Yiyecek, içecek, zanaat sahibi kişiler gibi birçok eksiklerini Hitit ülkesinden sağlamışlardır (Pehlivan, 1991: 10-11).

3.3.2. Palalar

Pala kelimesi, Palalı birini niteleyen Hititçe 'de Palaumnili anlamına gelmektedir (Goetze, 1957: 48). Palalar siyasi olarak ilk kez I.Şuppiluliuma döneminde Hititlere bağlı olarak ortaya çıktılar. (Ertem, 1980: 7). Bugün Kastamonu civarlarında yaşayan bu topluluk hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Çeşitli şekillerde isimleri geçmektedir. Bunlar; Paphlagonia, Paphlagonlar, Paphlagonia, Paphlaonialılar gibi isimlerdir ve bunların bunlar genel olarak 'Pala' adından geldiği varsayılmaktadır. Cesur yürekli Pylaimenes' in, Paphlagonialıları idare ettiği, yaban katırları ile Enet yurtlarından geldikleri ve saraylarını Bartın ırmağı kenarlarında kurduğu söylenmektedir. Paphlagonialıların Ares dengi önderlerinin cesur savaşçılar tarafından öldürüldüğü söylenmiştir (Memiş, 2015: 62).Palalar hakkındaki mevcut bilgilerden yola çıkarak, Hint-Avrupa kökenli oldukları ve Hatti ülkesinin kuzeyindeki alana, Klasik Dönemde Paphlagonia ismiyle bilindiği günümüzde de Kastamonu civarlarında yaşadıkları, bunun dışında Palalar hakkında bilginin olmadığı bilinmektedir (Taşdöner, 2012: 86-87).Hititler, Pala halkını kültür, coğrafya ve dil bakımından devletin bir bütünü olarak görmekteydi.M.Ö.II.binyıla ait çivi yazılarında Palalar yer almaktaydı.Ancak genel olarak dini ritüeller hakkında bilgi verildiğinden Palalar ile ilgili geniş bilgiye sahip olamamaktayız.Pala halkıyla ilgili ilk olarak aklımıza kökenleri sorusu gelmektedir.Ancak bu sorunun cevabını da net olarak verememekteyiz.Kullanılan dil, "Palaite"yada"Palaic" kelimelerinden kaynaklanan ve bir tümleş olan Palaumnili olarak adlandırılmaktadır (Demirel, 2012: 231-235).

3.3.3. Luviler

Luviler hakkında ilk bilgiye 1906 yılında Hattuşa'da gerçekleştirilen kazılar sonucunda ulaşılmıştır. Hitit belgelerinde geçen birçok hükümdar Luviler' den bahsetmiştir. Bu belgelerin birinde Luvilerin, Hititlerin başkentine çok yakın bir konumda olduğundan bahsetmektedir. Yasalarda Luviya'da yaşayan özgür ve köle insanlar ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Özgür bir Luvinin, Hititlere karşı yaptığı uygulamalarda nasıl bir ceza uygulanır bunlar da yer almaktaydı. Hititler, Luvileri kendilerinden olmayan yabancı bir topluluk olarak görmekteydi. Luviler'in tam olarak nerede ortaya çıktıkları net olmamakla beraber belgelerde isimlerine rastlanması Hititler'le bir ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Luvilerin kendilerine ait bir belge ya da başkentlerinin olmaması onlar hakkında bilgi vermemizi zorlaştırmakla beraber Hititlerden öğrenmiş olduğumuz bilgiler ışığında onların Batı Anadolu'da hâkim olduklarını anlamaktayız (Melchert, 2011: 42). Luvice konuşan halkın etnik yapısında birçok farklılık olduğu kaynaklarca mevcuttur. Luvilerin, prehistoryasını çıkarmak için bütün tarihi katmanların incelenmesi gerekmektedir. Dilin ya kitlesel göçler ya da fetihler sonucunda yayıldığı kanaatine varılmaktadır. Luvice'nin sadeleşmiş bir dil olmadığı bilinmektedir. İçerisinde; Hititçe, Palaca, Likyaca, Lidyaca ve Karyaca dil yapıları bulunmaktadır. Batı Anadolu' da Luvice konuşanlara Lukka² denilmektedir. Bu

² Günümüzde Teke yarımadası olarak bilinen bölüm Lukkaların memleketi olarak biliniyordu. Anadolu'ya hangi dönemde geldikleri bilinmemekteydi. Kullandıkları dil açısından Hititler ile benzerlik gösterdikleri bilinmektedir. Assuva konferasında Lukkalar önemli yer edinmişlerdir. Assuva konferasında Hititlere karşı olarak gerçekleştirilmiştir ve Lukkaların tarihteki önemini artırılmıştır. Lukkaların Mısır Firavununa yazmış olduğu mektup sayesinde deniz kuvveti açısından geliştiğini öğrenmekteyiz. Kadeş Savaş'ında Lukkalar, Hititlerin yanında Mısırlılara karşı olmuştur(Memiş, 2015:63).

şekilde adlandırılan nüfusun adına Hitit metinlerinde de rastlamaktayız. Mısır kaynaklarında da rastlanılmasına rağmen Luviler ilgili olarak ne yaptıkları, neden bu bölgede oldukları gibi bir takım bilgilere net olarak ulaşamamaktadır. Arzava belgelerinden yola çıkarak Luviler hakkında tam olarak siyasi bütünlük sağlayamayan, göçebe olarak yaşayan, otoriteye direnmeyen bir topluluk olarak bir çıkarıma varabiliriz. Elde edilen belgelerden yola çıkarak Luvilerin, Doğu Akdeniz'e hakîm olarak bu bölgede korsan faaliyetleri gösterdiği ihtimali üzerinde de durulmaktadır. Geç Bronz Çağ(M.Ö.1750-1200)'nda Luvilere baktığımızda kendileri ile ilgili hiçbir belgeye rastlayamamaktayız. Luviler ile ilgili tüm bilgiler Hitit kaynaklarından öğrenilmekle beraber, Firavun 3. Amenhotep'in belgelerinde ve 4. Amenhotep zamanını kapsayan belgelerde Luvilere gönderme yapılmaktadır. Hitit kaynaklarında yer almasına rağmen Luvilerin kendi tarihini anlatan bir belgeye ulaşamaması Luviler hakkında yapılan araştırmaları sıkıntıya sokmaktadır (Melchert, 2011: 104-112). Hitit metinlerinde, Batı Anadolu'da Luvilerce işgal edilen bölgelere ithafen göndermelerde bulunmaktadır. Arzava devletlerinin sınırlarının ötesinde Luvice konuşan bir nüfus mevcuttu. Lukka ismi bununla birlikte birçok örnekte geçtiği görülmektedir. Lukka terimlerinin genel olarak göçebe bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır. Lukka ülkeleri olarak adlandırılan ve Güneybatı Anadolu boyunca uzanan ve Arzava toprakları dışında bulunan bölge Batı Luvilere yurtluk etmiştir. Lukka terimi sonraları Luvice konuşan bütün bölgelerin genel adı olarak kullanılmıştır. Luviler Geç Bronz Çağında Anadolu'nun en dinamik ve büyüyen halkı olarak gösterebiliriz. Luviler batı bölgelerinde krallıklarını oluşturdular. Savaşmak için ellerinde ki imkanlar fazlaydı. Diğer devletler ile askeri ittifak yapmışlardı. Bu durumları ile Hatti ülkesinin açık bir düşmanları konumundadır. Küçük Arzava, batı Luvilerinin en büyük ve en önemli olanı diyebiliriz. Hatti'ye yönelik saldırılan durdurulması için harekete geçtiler. Bu politika ile düşmanlar Arzavalılar üzerine yönlendirilmekteydiler. Hititler komutanlarından Hapalla'yı görevli olarak gönderse de sonradan kendilerine saldıracaktır. Lukka'ya yapılan göndermelerin en eskisi, Hitit kaynaklarında rastladığımız "Lluqqa" dır. Lukkalara ait diğer bir göndermenin ise 'Madduvatta'nın ithamı'nda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu metinlerde Lukka yerleşimi olup olmadığı net olarak bilinmemektedir. Dalawa(Fethiye) ve Hinduwa (Candyba/Antalya)'nın Lukka toprakları olduğunu anlamaktayız. Lukka ülkelerinin isimlerine Wiyanawanda (Oinoanda/Muğla)'ya yapılan seferi anlatan bir belgede rastlamaktayız. Mısır' da, Amarna'da bulunan belgede Hititlerin dışında nadir isimleri geçen bir belgeye rastlamaktayız. Alasiya kralı tarafından Mısır firavununa yapılan bir şikâyetle Lukki Ülkesi'nden bahsedilmektedir. Yağma faaliyetlerinin Mısır'a kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Yapılan şikâyetle Lukka halkı ile bir olunduğu kanısına varılarak yağma yapıldığı anlaşılmaktadır. Lukka topraklarının Anadolu'nun güneyine uzanan topraklarında korsanların keşif yaptığı ve böylelikle topraklarının Anadolu'nun güneyine uzandığına dâhil bilgiler artmaktadır (Melchert, 2011: 41-109). Lukka, sonraları Hatti ülkesine başkaldıran bir isyancı olarak gösterilmektedir, Hitit belgelerinde. Alaksandu Antlaşması'nda Hitit seferinin yapılacağı yerler arasında Lukka kentine karşı da göndermeler bulunmaktadır. Hititlerin, Luvilerin kuzeyinde bulunmasından ötürü yapılacak olan bir seferde kendisinden yardım beklenmektedir. 3. Hattuşili yıllıklarında da Lukkaya karşı bir göndermede bulunmaktadır. Bu metinlerde Lukka ülkesinde asayişin sağlandığına dâhil bilgiler bulunmaktadır. Tudhaliya tarafından Lukka ülkelerine yapılacak olan seferler hakkında bilgi veren vesikalara Yalburt'ta yapılan kazılarda ele geçirilen belgelerde rastlanılmaktadır. Lukkalara hakkında en geniş bilgiye bu dönemde rastlamaktayız. Tudhaliya'nın Lukkalara karşı

yaptığı sefer görünürde başarılı durmaktadır. Luviler hakkında bilgi aldığımız belgelerden birinde Walmu isimli önceden bilmediğimiz Wilusa kralı hakkında bilgilere ulaşmaktayız. Luvi dili konuşan halkların kendilerinin Anadolu'da yayılması ve diğer halklar üzerindeki etkileri Geç Bronz Çağı sırasında yaygın olarak etkisi görülmektedir. Hititler tarafından Batı Anadolu'da Luviler üzerine yapılan seferlerde Luvi halkları, Hitit memleketlerine taşınmıştır. Bu seferler neticesiyle Yeni Hitit krallığı bünyesinde Luvice konuşan halkın oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu taşınan halkın daha çok tarım arazileri ve çevre alanlara yerleştirildiği bilinmektedir. Kralın milisleri ve tapınak personeli olarak Luviler değerlendirilmişlerdir. Yerleştirilen Luvilerin kültürlerini değiştirme çalışmalarına başlanmıştır. Hititler hâkim oldukları topraklarda özellikle batı kesiminde kültürel olarak baskın bir siyaset gütmemekteydi. Hatti halkı ve Luviler arasında Geç Bronz Çağ'ında ilişkiler askeri ve politik olmaktan çok ileriye gitmemiştir. Batı Anadolu'da Luvice konuşanlar, Millavanda yoluyla Miken ve Minos şehirleri ile bağlantılar kurmuşlardır. Luvilerin Miken, Minos gibi şehirlerle bağlantılar kurması münasebetiyle, Luviler hakkında bilgi aramada bu şehirlerden yararlanmak doğru olacaktır. Hattuşili'nin Tavagalava mektubunda Lukka ülkesinden gelenlerin yerleştirilmesine yönelik olarak bilgiler sunulmuştur. Miken dünyası inşaat alanında çok gelişmişlerdi, üstün teknikleri ve yapıları bulunmaktaydı. Bronz Çağı'ndaki krallıkların son dönemlerinde eskiden Arzava ülkelerini birbirinden ayıran sınırlar anlamını yitirmiştir. İkinci bin yılın ilk yarısında Luviler'in Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda yaygın bir şekilde yayılmaya başladığını görmekteyiz. Tarhuntasa'nın tarihi hakkında net bir bilginiz bulunmamaktadır. Bu bölgede yaşayan Luvilerin, Hititlerin tarihinde önemli etkiler bırakmıştır. (Melchert, 2011: 157-191). Luvi kültürünün öğeleri Hattilerin yok olmasından sonra da devam etmiştir. Hattuşili'nin Bronz Çağı krallıkları, eskiden hâkim olunan alanlarda oluşan Demir Çağı uygarlıkları üzerinde belirgin ve uzun soluklu bir etkiye sahiptir. Hartapu hükümdarı genel olarak Hatti krallığının çöküşünden sonra temelde Hattuşaş yönetiminin işgal edildiği bir zamanda hiçbir Anadolu yöneticisinin kendisine Büyük Kral diyemeyeceği bir zemindedir. Luvi isimlerine MÖ birinci binyıl boyunca Anadolu'nun güneyi boyunca rastlanması, hayatta kalış biçimleri Luvilerin bir kısmının Helenistik ve Roma emperyal dönemine kadar etkilerini devam ettiklerini göstermektedir. Bronz Çağı'nda dar manada Lukka ülke ve isimlerine Kilikya yazılarında rastlanılmaktadır. Luvi isimleri buralarda yaygın biçimde yayılmış olmakla beraber bunların doğuda Kilikya ve batıda Likya olmak üzere iki bölgede yoğunlaşmıştır. Buralarda Luvi isimlerinin yoğunlaşması Hititlerden sonra buralara Luvilerin hâkim olması olarak değerlendirilmektedir. Luvi isimlerinden yola çıkarak bundan bir mana çıkartmanın bizi ne derecede doğruya götüreceği biraz düşünülmelidir. Luvi isimlerinin Likya, Kilikya Aspera'da yoğunlaşması, bunların MÖ ilk binyıldaki Luviler olduğu üzerine kanıtlar göstermektedir. Likya'nın binyılın belli bir döneminde, Luvice konuşulan bir bölge olduğu bilinmektedir. Bölgede yapılan incelemelerde buralara Bronz Çağı Luvilerin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Luvi dini, büyük bir dönemi Hititlerle beraber yaşadıkları uzun bir dönemi kapsamaktadır. Luviler kendi kültürleri dışında beraber yaşadıkları bölgedeki insanların da kültüründen, dini yapısından etkilenmişlerdir. Luvilerin kültürlerinde Hattilerin etkisi büyük olmuştur. Eski Hitit zamanlarından beri Lukkarlar üzerinde Suriye'nin kuzeyi ve Hurri kültürü etkili olmuştur. Bilinen en eski Hititlerle ilgili kayıt Anitta metninde, Itamar Singer göre, Hititler dini düşüncesinde kendi Tanrıları ile diğer Tanrıları ayrı tutmuşlardır. Luvilerin Anadolu'nun güneyi ve batı Anadolu'nun geniş alanlarına yayıldıkları bilinmektedir. Bu kadar geniş alanlara dağılmış olduklarından dolayı dinsel ayinlerinde de farklılık görülecektir. Tüm

bölgelerde aynı ayın düzeninin olması beklenemez. Dinsel uygulamalar hakkında bilgileri de Hititlerden kalan bilgiler ışığında değerlendirdiğimizden dolayı, Luvilerin öz dinsel törenlerindeki bilgilere doğrudan ulaşamamaktayız (Melchert, 2011: 121-153). Anadolu ve Yunanistan arasında dil bakımından bağlantı kurabilen başka bir kuramsa, Ege'nin her yanında görülen 'anthos, assos' gibi benzeri adlar dikkat çekmesidir. Bunlar Luvi dili ile açıklanabilmektedir. Orta Hellas zamanının başlarında Yunanistan' a gelenlerin Luviler olduğu düşünülmektedir (Macqueen, 2013: 37).

3.4. Yardımcı Personel

Hitit ordusunun komutanı ve bu askeri organizasyonların lideri ülkenin büyük kralıydı. Kral, her sene belli dönemlerde uzak bölgelere karşı sefere çıkardı ve bu çıktığı seferler sonucunda ülkesine kazançlı dönmesi beklenirdi (Bryce, 2002: 109). Başta olmanın en etkili göstergesi savaş alanında gösterdiği maharet ve cesaretiydi. Ama bunlara rağmen kralın askerlerle ilk safta yer aldığına dair bir bilgi yoktur (Lorenz, 2011: 135). Kral savaş meydanında tehlike altında bırakılmazdı. Bunun sebebi ise kralın ani ölümü hem savaş meydanında hem de ülke açısından sorun yaratacağı için kral olabildiğince korunmaktaydı (Ceram, 1956: 30).

Savaş meydanında mücadele eden kralın kendini göstermesi ve kendinden önceki yöneticilerden daha iyi bir performans çıkarması, askerleri ve halkı içinde kendisine duyulacak güveni arttırması beklenirdi. Bu mücadelelerde kral, yalnızca ülkesi için değil kendisi için de bir mücadele vermekteydi. Krallar elde ettiği savaş ganimetlerinin bir miktarını askerlerine dağıtırdı (Macqueen, 1986: 62). Başa geçen yeni kral, düşmanlarının onun tecrübesizliğinden istifade etmek için karşı bir saldırıya geçeceğinin farkında olmalı, Bu duruma karşı kendini hazırlamalı ve savaş meydanında bunu göstermelidir. Bu duruma örnek olarak da II. Muşili gösterilebilir. Kral olabileceklerin can güvenlikleri sebebiyle köklerinden gelen savaş becerilerinin aktarılmasına dikkat edilmekteydi. Yönetime geleceği kesin gözüyle bakılan veliaht prenslere savaş alanlarında kendini gösterme şansı verilmekteydi (Bryce, 2007: 8). IV. Tudhaliya, Gaska seferinde kendine şans verildiğinde 14 yaşındaydı. Hitit tarihi boyunca krallar yaşamlarının her senesini savaş meydanlarında geçirmekteydi. Ancak buna rağmen savaş alanında ölen kral bilgilerimiz dâhilinde bulunmamaktadır. Bu durum Hititlerin iyi bir savaş yöneticisi olduğunu göstermektedir (Bryce, 2002: 109). Kral, bazı özel durumlarda orduya komutanlık edememekteydi. Bunların sebeplerine bakacak olduğumuzda; başka bir alanda askeri hazırlığın olması, dini törenlerin bulunması, kralın rahatsız olması gibi sebepler kralın ordunun başında göreve gitmesine mani oluşturmaktaydı. Bu durumlarda orduya, Baş Çoban, Şarap Büyüğü gibi değişik unvanlar taşıyan kişiler bakarlardı (Macqueen, 2013: 62).Hititler her sene bahar döneminde sefere çıkmaktaydılar. Bu sebeple askeri hareketlerden önce orduyu toplayıp kış aylarında tekrar geri göndermektense sabit bir ordu kurup bu birlikleri kışın 'kralın askeri' birlikleri adı altında kışlalarda bekletmişlerdir (Dinçol, 1982: 61). Başka bir askeri kaynak ise Toprağa bağlı Tımarlı askeri birliklerdi (Beal, 1992: 55).Hititler yaptıkları antlaşmalarda bağlı olan siyasi güçlere piyade ve arabalı askeri kuvvetler vereceğini belirtmekteydi (Macqueen, 2015: 61-62).

3.5. Hitit Askeri Terimleri

Hititlerde görevli ve devlet içerisinde en önemli görevlerden de birini yürüten kişiye verilen unvandır (BEL MADGALTI/VALİ). Maşat Höyüklerinde çıkan

belgelerde bu görevlinin kralla doğrudan irtibat kurduğu anlaşılmıştır. Terimsel manada ‘gözcü komutan’ manasına gelmekteydi. Askeri hareketliliği ve askeri vali görevlerini yerine getirmekteydi. Askeri savunma alanlarının inşaatı ve diğer sivil yapıların ihtiyaçlarından da sorumlu olan görevliydi. Emri altında bulunan kaymakamla birlikte adli işlere de bakmaktaydı. Çözüme ulaşamadıkları durumlarda dava kralla gönderilmekteydi (Alp, 2005: 151-152).

BEAL’ e göre Kraldan sonraki askeri görevliler; (Beal, 1986: 383-560).

- a) Üst Sınıf Subaylar;
 - EN KARAŞ; Ordu Komutanı.
 - EN KUR; Ülke beyi.
 - EN MAD; Gözetleme yeri komutanı,
 - Veliht Prens; Kraldan sonra başa geçebilecek olan prensler arasında rütbe olarak en iyi durum da ki kişidir.
 - Büyük krala bağlı krallar; Yüksek subay kademesindeki krallardır. Bunların sivil yetkileri dışında askeri yetkileri bulunmaktaydı. Büyük kralın arzusu üzerine Hitit askeri yapısına katılarak yardımda bulunurdu.
 - GAL MESEDI; Kralın korumalığını yapan muhafızların komutanı olarak bilinir ve çoğu zaman kralın kardeşleri bu görevi yerine getirmekteydi.
 - GAL GESTİN; Şarap başı adıyla isimlendirilen ve savaş meydanında orduya hür bir şekilde komuta yetkisini bulduran yüksek rütbeli askeri görevli olduğu bilinmektedir. Kralın emriyle de ana orduya komutanlık yapıyordu.
 - GAL SAGI; Haberci olarak bilinir ve yüksek rütbeli komutandı.
 - GAL; Arabalı askerlerin başı olarak savaş meydanında ordunun bir kısmını yöneten yüksek rütbeli askeri görevli.
 - UGULA; Bin arabalı askerlerin müfettişi olarak bilinir. Kral tarafından arabalı askerlerin sorumluluğunu kontrol etmek amacıyla görevlendirilmiştir
 - KARAS; Ordugâh
 - GAL UKU.US; Arabalı askerlerin başıydı. Yüksek rütbeli bir askerdi.
 - EN UKU .US; Askeri kıtanın efendisi olarak isimlendirilmekteydi.
 - Kraliyet Prensleri; Bağlı krallar Hitit ordusunda general rütbesine haizdiler. Bu açıdan da bu kralların askeriye içerisinde konumları iyi derecedeydi.
- b) Diğer Subaylar;
 - EN ANSE.KUR.RA.MES; Atlardan bakımını ve diğer ihtiyaçlarından sorumlu askeri görevliydi.
 - GAL IS KU.SIG; Üst düzey arabalı askerlerin lideriydi.
 - GAL KARTAPPI; Arabalı askeri arabaları kullananların başındaki yüksek rütbeli askeri görevlidir. Muhtemelen bu askerlerin eğitimden sorumlu görevliydi.
 - GAL salasha; Büyük olasılıkla kralın geçişi sırasında arabasını tutup eşlik eden görevliydi. Görevi itibariyle başkent de ikamet etmekteydi.
- c) Yöneticiler, orta düzey subaylar;
 - awariyas isha-/ BEL MADGALTI; Muhafızlık görevinin dışında, adli işlere de bakan geniş yetkilere sahip valiydi. Askeri ve sivil yetkileri bulunmaktaydı.
 - ZAG-as BELU; Sınır da görevli olmakla beraber sivil yetkileri de bulunmaktaydı
 - EN KUR; Askeri açıdan yürüttüğü görevin dışında, bir şehrin tüm ihtiyaçlarına cevap veren çağımızda da belediye başkanı olarak bilinen görevi sürdürmekteydi.

- UGULA NIMGIR ERIN MES; Orduda haberleşmeyi sağlayan görevlilerin müfettişi olarak isimlendirilmiştir. Krala gönderilen mesajların teslim edilmesinde görevli bulunan kişidir.
- SU.GAL HALSI LUGAL; Kraliyet sarayında asayişten sorumlu askeri görevli.
- d) Alt sınıftaki askeri görevliler;
 - UGULA LIM (SERI); Müfettişler Telipinu fermanında adı geçmektedir.
 - DUGUD; Subay kademesinde olup hakikatte önemli görev üstelenen kişiye denmekteydi. Kralın çevresini oluşturan koruma kalkanının dışarısında kalan yerleşim yerlerindeki askeri görevlilerin komutanını görevini üstlenmektedir.
 - EN UKU.US; Ağır silah kullanan askerlerin başı.
 - UGULA 10; On tane şahsın müfettişi olarak çevrilmiştir.
 - SIG; Genel itibariyle düşük rütbeli askeri görevli olarak anılmaktaydı (BEAL, 1986:303-560).

Kullanılan diğer askeri rütbeler;

appezzis antuwahhas:	sonuncu er
auriyalla-/auriyatalla:	sınır muhafızı
haliyatalla:	gardiyan
kuwatnali:	asker
EN.NU.UN:	nöbetçi
DUGUD:	yüzbaşı
ERIN ^{MES} ANSE.KUR:	yaya (ve) arabalı savaşçılar
ERIN ^{MES} GIR:	piyade askerler
MUNUS ^{UMMEDA} :	kadın gardiyan- bekçi

3.6. Hitit Savaş Araçları

Hitit piyade askerlerinin temel saldırı silahları buldukları arazinin yapısına göre değişmekteydi. Arazide açık alanlarda hareket imkânı sağlayan Suriye'nin kuzey bölgelerinde piyadeler o vaktin geçerli olan uzun mızraklarını kullanmaktaydılar. Zaman geçtikçe silahlarda yenilikler de görülmeye başlanmıştır. Kullanılan mızraklara çeşitli eklemeler yapılarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yapılan eklemelerle askerlerin hem savaş sırasında hem de sonrasında kendisine kolaylık sağlayan eklentiler yaptığını görmekteyiz. Anadolu'da bulunan Hitit savaşçıları korkunç orak biçimli savaş aletleri kullanıyorlardı. İkinci bin yılın başlarında madencilik gelişmeyle beraber düz bıçak yapabilecek seviyeye gelmiştir. Mısır'da ele geçirilen kaynak bilgilerde bu tarz savaş aletleri genelde Deniz Kavimlerinin kullandığı bilgisinden yola çıkarak bu gelişimin Batı Anadolu bölgesinden gelmesiyle bu tarz maden işlemeciliğinin de bu bölgede geliştiğini söyleyebiliriz. Hitit savaşçıları yontularında, kama ve hançer taşımaktaydı. Kullanılan bu savaş aletlerinde hilal ya da başka tür desenler bulunmaktaydı. Bıçak ve kabza tek bir halde oluşturulmakta, daha sonra kabzanın etrafına çeşitli işlemler yapılmaktaydı. Batı Anadolu'da yapılan işlemlerde konumu gereği olarak Ege ve Avrupa kültürünün etkilerini görmekteyiz. Hitit savaşçılarının kullandığı bir başka savaş aleti ise ikiyüzlü balta idi. Bu baltanın iki temel biçimi vardı: Bir boşluk yardımıyla sapa tutturulan ve eğri ağızları sapta yapılan bir deliğe sokularak sabitlenen. Sap kısmında delik bulunan bu baltaların geçmiş zaman da daha ilkel şekilde yapıp kullanıldığı ve zamanla geliştirildiğini anlamaktayız. En ünlü balta örneği Boğazköy Kral Kapısı'ndaki figürde bulunanıdır. Burada bulunan balta sapının arka kısmındaki sivri kısımlar daha önceki örneklerinin gelişmiş haliydi. Anadolu'daki

askeri birliklerin yay ve ok da kullandığı bilinmektedir. Mısır'daki örnekte de olduğu gibi savaş arabaları askerler tarafından nakledilmekteydi. Hititler ve Gaşkalar'da olduğu gibi diğer yerlerde de bu silahlar hafif piyade silahlarıydı. Yay, dayanıklı ve birleşik bir yapıdan oluşturup birbirine tutturularak yapılmıştır. Bu silah Anadolu'ya Mezopotamya üzerinden Akadlılar zamanında geldiği düşünülmektedir. Her iki kısımda dış tarafa eğilmiş şekilde taban kısmı yaydan oluşturulmuş üçgen biçimindedir. Kullanılan okun uç kısımlarında kullanılan maden bronzdur. Gövdeye tutturularak oluşturulmuştur. Okların taşındığı oktanlık, deri ya da ahşaptan yapılmak kaydıyla 20-30 arası ok taşıma kapasite bulunmaktadır. Kendi güvenlikleri için Hitit askerleri miğfer giymekteydi ve bir askerde kalkan taşımaktaydı. Miğferlerin tanıtımı açısından en iyi tanım Kral Kapısı'nda bulunan Tanrı Kabartmaları olarak gösterilir. Dik bir baş kısmı, ense ve yüzünün yan kısımlarını kapatan yan kısımlar ve askerin sırt kısmından aşağı doğru gösterişli bir sorguç(tüy) bulunmaktaydı. Boğazköy'de bulunan kaynaklarda da miğferli askerlere örnekler bulunmaktaydı. Zırh amacı güttüğü bilinen, kolları dirseğe kadar örten, gövde kısmını gömlek gibi kuşatan, bazı yerleri deriden oluşan koruma amaçlı bir giysi de bulunmaktaydı. Boğazköy'de bronzdan yapılmış zırh örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Zırh giyenin alt tarafında ise etek benzeri bir giysi kullanılmaktaydı. Bu giysilerin askerlere bazı dezavantajlar getirildiği bilinmekteydi. Buna başka bir örnek, Kadeş Savaşı'nda Hititli askerlere buldukları iklimle kolaylık sağlamaları için uzun giysiler dağıtılmasıdır. Başka bir görüş olarak piyadelerde kalkan olmadığından burada kullanılan giysinin zırh olduğu düşünülebilir. Hititlerin kullandığı kalkanlar sekiz köşeli ve deriden oluşmaktaydı. Bu kullanılan kalkanlar zamanla geliştirilmiş ve Hititlerin vazgeçilmezi haline gelmiştir (Macqueen, 2015: 65-70).

3.7. Hitit Savaş Silahları

Devletlerin veya orduların birbirleri ile yaptıkları mücadeleler esnasında çeşitli silahlar kullanılmaktaydı (Bkz.Resim:3, 4, 5, 6, 7, 8, 9).Hitit ordusunun ise kullanmış olduğu silahlar şunlardır:

Ateş	: Balta
Kullupi	: Bıçak
Kursa	: Kalkan
Malatti	: Kılıç
Mari	: Mızrak, Kargı
nata / i	: Ok
parzassa	: Okluk, Sadak
siiatsal	: Bıçak
suhmili	: Ok
turi	: Kargı, Mızrak
gıs Ban	: Yay
gıs Gıgr	: Savaş Arabası
GESPU	: Kesici Alet
GIR	: Bıçak
GIR.LIL	: Tarla, Kır Bıçağı
GIS.RU	: Bumerang
GI.KAK.U.TAG.GA	: Ok
KUL	: Bıçak, Orak
gıs TUKUL	: Gürz, Topuz, Savaş Baltası
kus ARITU	: Deri Kaplan

IMMITU : Kargı
HASSINNU : Balta
ISPA(N)TU : Okluk, Sadak
PASTU : Balta (Hoffner, 1967: 96-98)

Anadolu'da Hitit savaşçıları orak tarzında keskin kıvrımlı bıçağın dış kısmıyla ürkütücü palalar taşımaktaydı. İkinci binyılın sonlarında maden işleme tekniklerini geliştirerek bıçak işlemede ileri gitmişlerdir. Bunların dışında Hitit savaşçıları yanlarında kama ya da hançer taşımaktaydı. Bu kama ve hançerlerin üzerinde çeşitli desenler bulunmaktaydı (Macqueen, 2013: 65). Kullanılan kılıç, kabze bulunduğu yerde kuşağa asılı halde kimi zaman da omzundan kemere doğru taşınmaktadır (Messerschmidt, 1903: 37).

Daha uzun boylu kullanılan kılıçlar da Hititlerin her daim kullanılan silahları arasında yerini almıştır. Sonraki dönemlerde yapılan kazılarda Hitit başkenti Aslanlı Kapı'ya çok uzak olmayan bölgelerde bir takım silahlar keşfedildi. Bulunan bu silahta yazan bilgilerden yola çıkarak; MÖ 14.yüzyılın ilk dönemleri krallarından birisi olan Tudhaliya'nın ele geçirilen belgelerde Assuwan şehrinde elde ettiği başarıyla ilgili bilgiler bulunmaktaydı (Bryce, 2007: 19). Kaya kabartmaları, Troya ve Boğazköy'den elde edilen bilgilerden yola çıkarak kullanılan kılıçlar keskin ağzı, orak şeklinde olup kavisli kınlarda taşınıyorlardı (Gurney, 1990: 107).

Kullanılan kesici aletlerin baş kısmı genellikle taş, kemik veya metalden yapılmakta olup günümüze de bunlar kalmıştır (Lorenz, 2011: 138). Hititlerin piyade askerleri ve de savaş arabaları birliği, ortalama 2- 2, 4 m yüksekliğinde, etkili sağlam mızraklar taşımaktaydı. Kullanılan mızrak uçları bronz madeninden yapılmıştır (Siegelova, 2011; Tsumoto, 2011: 279).

Hititlerin hâkim oldukları bölgelerde en çok rastlanılan silah çeşidi ok uçlarıydı. Kullanılan bu ok uçlarının baş kısmı tunç madeni kullanılarak yapılmış olup okun gövdesi ise saz ve tahtanın kaynaştırılmasıyla yapılmıştır (Siegelova, 2011; Tsumoto, 2011: 292).

Kullanılan kılıfın ise dayanıklılık ve esneklik açısından ortalama 20 ile 30 adet arasında bir ok taşıma kapasitesi mevcuttu. Grek döneminin önemli yapı taşlarından biri de çift ağızlı savaş baltasıydı ve bu silah Hitit askerlerinin önemli silahlarından birisiydi (Wright, 1994: 202).

Kullanılan baltaların iki temel çeşidi bulunmaktaydı. Bir tanesi delik vasıtasıyla gövdesine tutturulmuş ve eğik ağızları gövdede açılan bir çukura geçirilmekteydi. Sapında çukur bulunan baltaların Anadolu'da verilen ilk örnekler olup muhtemelen daha önceden taştan yapılmış yapılanlardan örnek alınmış, ilerleyen dönemlerde metale dönük olarak örnekler verilmiştir (Siegelova, 2011; Tsumoto, 2011: 292). Bıçakların, Asurlulara ait bir takım özellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu civarlarda Asur kolonilerine rastlamak mümkündür. Kını olmayan eğik baltaların ise silah amaçlı kullanılmayıp çeşitli işlerde kullanıldığı değerlendirilebilir. Bulunan kalıntılar arasında ne olduğu açısından kararsızlık yaşansa da birçoğunun balta olduğu kesindir ve bunların hem savaşta hem de farklı işlerde kullanıldığı açıktır. Bu kalıntılara Anadolu'nun birçok yerinde rastlanılmıştır. İmparatorluğun son dönemlerinde kullanılan baltaların demirden yapıldığı anlaşılmaktadır (Macqueen, 2013: 67).

Araştırmacıların Hititler hakkında zorlandığı bir diğer husus da, Hititlerin erken dönemlerde demiri kullanmaları hakkındaydı. Demirin çok olmamak kaydıyla mevcut olduğu Kapadokya bölümünden elde edilen bilgilerden anlaşılmaktadır. MÖ 17 ve 16. yy içerisinde Hititlerin eski dönemlerinde, nişanlarda ve ritüellerde büyücülük amacıyla

kullanılan mızrak, asa vb silah arz eden yapıların yapımında kullanılan demir madeni, Hitit kaynaklarında normalin dışında kullanılan bir malzeme olarak gösterilmektedir. Hititlerin orta dönemlerinde ise demir madeninin kullanımı iyice artmıştır. Demirin kullanım alanları krallıkla beraber gelişerek devam etmiştir. Bu kullanım alanlarına bakacak olduğumuzda; figürler, bıçak, mızrak gibi nesnelere yapımında kullanım alanı olarak bulmuştur (Siegelova, 2011; Tsumoto, 2011: 280). Kadeş Savaşı'nın sonrasında Hititlere demiri soran Mısır Firavununa bir hançer hediye edilmişti. Bu verilen hançer çok değerli olmakla beraber Tutankamon'un defini sırasında birçok ziynet eşyası ile beraber gömülmüştür (Wise, 1981: 24).

Anadolu coğrafyası hariç önemli olan bir başka demir kalıntıları da, Ugarit de bulunan ağız kısmı demir, gövde bakır ve altın işlemeli, üzerinde aslan ve domuz süslemeleri bulunan baltaydı. Yüksekliği 19.5 cm ve ağırlığı 825 gr olan baltanın çeşitli madenler içerdiği anlaşılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda baltanın çelik ve demirin işlenmesi sonucunda yapıldığı anlaşılmaktadır. MÖ 1450-1350 yıllarına rastlayan bu baltanın Mitanni kökenli olduğu anlaşılmaktadır (Yon, 2006: 49).

Diğer devletler gibi Hititler de MÖ 2. bin yılda silahların yapım aşamasında kullanılan tek maden bronz olmuştur. Ele geçirilen diğer belgelerden de yola çıkarak demirin değerli olmasından ötürü Hititler demiri sadece ev tipi eşyaların yapımında kullanılmıştır. Silah yapımında ise demir madeni, bu bin yılın sonlarında tercih edilmemiştir (Hoffner, 2009:138 Bryce, 2007: 19).

3.8. Hitit Askeri Kıyafetleri

Hititlerde savaşçıların, savaşlarda giydikleri belli başlı kıyafetlerin Tanrı'yı temsil ettiğine inanılıyordu. Krallar, savaşlarda Tanrıların kendileriyle beraber olduklarını ve kendilerinden önce savaş alanlarına geldiklerine inanmaktaydılar (Bryce, 2007:16). Hitit askerleri şahsi korunmaları için miğfer giymekteydiler. Kral Kapısı'nda bulunan kabartmalarda kullanılan miğfer en iyi şekilde anlatılmıştır. Tepe kısmı sivri, yüzün yan kısımlarına gelen kısım ve enseyi kapatmakla beraber askerin arkasında aşağı doğru uzanan gösterişli bir sorguç³ bulunmaktaydı (Kendall, 1981: 141).

Miğferli askerlere, Boğazköy'de bulunan örneklerde de rastlamaktayız. Bir çanağın iç kısmında yer alan resimde görülmüştür. Buradaki örnekte de miğferin ense ve yan kısımları bulunmakta olup diğer özellikleri benzerlik göstermeyen bir miğfer örneğidir. Boynuz, sorguç gibi özellikler bir manada Ege tarafını anımsatan örneklerdir, yani Ege tarafından gelen askerlerin bir Hititli tarafından resmedilmiş olması değerlendirilebilir (Macqueen, 2015: 69).

Kullanılan miğfer savaş tanrısından çok daha ayrıntılı bir şekilde resmedilmiştir. Miğferin gövdesi şekillerle süslenmek kaydıyla, üst noktasında sorguç, ön kısmında bulunan çıkıntı boynuz şeklini andırmaktadır (Lorenz, 2011: 141). Askerler, yuvarlak şekilde süslenmiş, kol kısmından dirsek hizasına uzanan bir ceket giymekteydiler. Giyilen ceket bir manada zırh olarak da düşünülebilmektedir. Zırh, Hitit askerlerinin terk edemeyecekleri kıyafetleri haline gelmişti (Bryce, 2007: 17). Kullanılan bu zırhın Hattuşa' da yapılan araştırmalarda ortaya çıkarıldığı ve Korucutepe' de keşfedilen, demir parçaları kullanılan zırhlardan kalan parçalar olabileceği değerlendirilmektedir. Kral Kapısı'ndaki bilgilerde askerlerin, kısa biçimli korunmak amaçlı zırh giyinmiş

³ “Her türlü erkek ve iç mekânlarda kullanılan kumaş, çiçek, çeşitli işlemlerle hazırlanan, hotoz adı verilen kadın başlıklarının üzerine takılan çeşitli mücevher veya kıymetli tüylerden yapılmış bir süsün adına dönüşmüştür. Kadın ve erkek başlıklarından başka at başlıklarına da sorguç takılmıştır. Bu süslerin başlıkta yerleştiği kısım dip, sorguç ve sorguçluk olarak isimlendirilmiştir” (Ertuğ,c:37,379).

olabilecekleri düşünülüp geneli göğüs kısmındaki tüy olarak değerlendirmiş ancak bazı araştırmacılar da bunları zırh gömleği olarak değerlendirmiştir (Macqueen, 2015: 69). Kullanılan bu zırhlarla alakalı bazı araştırmacılar da, zırhın düşmanlara karşı caydırıcı olmak amacıyla kullanıldığını belirtmiştir. Deri malzeme üzerine yerleştirilen bu zırhların, sıcak yaz mevsimlerinde yapılan uzun soluklu askeri hareketlerde Hitit askerleri açısından çok zor olduğu değerlendirilebilir. Çağımızda Yazılıkaya olarak adlandırılan Hititlerin başkenti civarlarında kaya tapınağında keşfedilen 12 tanrı şekillerinin, sağ tarafa doğru yürüyen tanrılar resmedilmiştir. Kralların bel kısımlarında kuşa bulunmakla beraber krallar etek giymektedir. Yükseklik belirtmek amacıyla daha doğrusu ilahlık göstergesi olarak şapka giydikleri bu şapkaların konik şeklinde olduğu görülmektedir. Bu betimlemelerde askeri bir tarzın olması, savaşlarda tanrılarının da kendileriyle beraber geldiğini belirtmek amacıyla yapılmıştır. Uç kısımları yukarda olan bot giymektedirler. Bu botların hem askeri amaçlı hem de normal zamanda da giyildiği bilinmektedir. Hitit askerlerinin Anadolu ve Suriye'nin zorlu arazi şartlarında başka türlü bir ayakkabı giymeleri ve mücadele etmeleri beklenemezdi (Bryce, 2007: 17).

Hitit arabacılarının giydikleri teçhizatlar Mısır ve Hititlere ait belgelerde farklı şekilde bilgi içermektedir. Hititlere ait eski bilgilerde askerler kolları kısa elbiseler giymiş şekilde gösterilmiş, Anadolu'daki bilgilerde askerler dizlerinin üzerine gelen gömlekler ve kemerlerle kimi zaman da göğüs kısmı açık ve kareli etek giymiş şekilde gösterilmiştir. Mısırlılara ait bilgilerde uzun elbise giymiş şekilde olmasının nedeninin buldukları coğrafyanın sıcak havasından daha az etkilenmek olduğu düşünülmektedir (Gurney, 1990: 106).

Savaş arabalarını kullanan personeller tüm vücudunu örtecek şekilde uzun bir zırh kullanmaktaydılar. Zırhın maliyeti yüksekti, art arda gelen çeşitli kumaşların bronzdan zırha dikilmesiyle oluşmaktadır. Savaş arabalarına bağlanan atların üzerlerine korunmalarını amacıyla zırh giydirildiği bilinmektedir (Lorenz, 2011: 140). Piyadelerin kullandıkları kıyafetler; kısa ceket tarzında elbise, başlık, uçları yukarı tarzda ayakkabı olarak bilinmektedir. Dağlık alanlarda yaşayan halk ayaklarını korumak amacıyla ucu kıvrık olan ayakkabıları diğer ayakkabalara göre daha çok tercih etmişlerdir. Kabartmalarda deri ile daha da sağlamlaştırılmış sandalet şekilleri bulunmaktadır (Messerchmit, 1904: 694).

4. HİTİT SEFER TEŞKİLATLANMASI

4.1. Sefer Öncesi Yapılan Hazırlıklar

Hititlerin askeri hareketliliği sonucunda merkez yurtları, düşmanlardan gelecek saldırılara açık konuma gelmekteydi (Bryce, 2003: 118). Hitit yöneticileri askeri seferlerden önce kendilerine sorun yaratacak düşmanlar üzerine ya saldırıya geçip etkisiz kılar ya da çeşitli antlaşmalar, akrabalık bağları kurarak kontrol altına alıp yapılan antlaşmalar sayesinde yardım alırlardı (Ünal, 2005: 97-99).

Hitit kralı sefere gideceği zaman antlaşma yapılan devletlerin kendilerine ne derece yardımda bulunacağını bilgisine sahip olmaktadır. Bilinen bu bilgiler sefer hazırlığında büyük kolaylık sağlamaktaydı (Macqueen, 2015: 62). Hititlerin merkezi Hattuşa'da yapılan araştırmalarda ortaya çıkarılan belgelerin büyük çoğunluğunu dini içerikli tabletler oluşturmaktaydı (Kınal, 1987: 207). Bu verilen veriler Hititlerin ne kadar geniş bir alana hâkim olduğunu göstermektedir. Devlet içerisinde bu tabletlerde yer alan duaların önemli bir yeri bulunmaktaydı. Hititlerde bireysel olarak yer alan dualar da bulunmaktaydı (Dinçol, 1982: 87).

Eski zamanlardan bu yana askeri hareketlerde görevli bulunan askerlerin ve komutanların içerisinde bulunduğu psikolojik durumları çok etkiliydi. Askerlerin kendilerini güçlü hissetmeleri o savaşın kazanılmasında çok etkiliydi. Çeşitli psikolojik yöntemler bulunmaktaydı. Askerler 'ant' içmekteydiler. Bu yapılan hareket dini bir boyut kazanarak Tanrı'ya yönelik yemin etmekteydiler. İlk zamanlarda insanlar kendi başlarına her türlü olayın Tanrıdan geldiğine inanmaktaydılar. Askerler Tanrıya yönelik ettikleri yeminlerinin gerektirdiği şartları yerine getirememesi durumunda yine başlarına çeşitli olayların geleceğine inanmaktaydılar. Anadolu'da kış aylarında kar yağışının fazla olmasından dolayı askeri hareketler yapılamamaktaydı. Bu faktörlerden dolayı askeri hareketler ilkbahar, yaz mevsimlerinde yapılmaktaydı. Hititler dönemine ait yazılı vesikalardan öğrendiğimiz üzere askeriyede bulunan üst rütbeli personel kraliyet ailesinin soyundan gelmekteydi. Verilen unvanlar kalıcı değildi; kral hem komutan hem de yargıç ve rahipti. Kralın isteğiyle ordudaki üst kademe belli olmaktadır. Daha alt konumda bulunanlar ise orduda yaptıkları hizmetleri karşılığında verilen görevlerdi ve bu görevlere getirilen kişiler daimi olarak göreve hazır bulunan kişilerdi. Hitit askerleri elleri silah tuttuğu sürece krala bağlı, daimi olarak görevde bulunmaktaydılar. Bu askerler bir arada yaşamakta ve sürekli seferlere çıkacak şekilde hazır bulunmaktaydılar. Bu askeri görevliler çeşitli şekillerde ödüllendirilmekteydiler. Daimi askerlere zaman zaman çeşitli seferlerde ele geçirilen tutsak kişiler de takviye edilmekteydi. Hititlerin coğrafyasında yaşayan halkın askeri olarak bir eğitime tutulmasına gerek bulunmamaktaydı. Gerçekten de yaşadıkları sayesinde ne yapmalarını gerektiğini bilmekteydiler. Sivil halk, savaşlarda ok yapımı ve askeri araçların kullanıldığı alanlarda değerlendirilirdi. Bunlar her zaman silah altında değillerdi; nadir zamanlarda yardımları istenmekteydi ve sivil halk kademeli bir şekilde görevlendirilmekteydi (Bryce, 2007: 95-126). Sivil halk, daimi askerlerin dışında normal zamanlarda ailelerinin yanında zaman geçirmekteydiler. Kralın çağrısıyla askeriye dâhil olmaktaydılar. Hititlere bağlı krallıklar da ihtiyaç halinde kuvvetlerini göndermek zorundaydılar (Lorenz, 2011: 142). Hititlerde paralı asker çok kullanılmamıştır. Kralın ordusunu sayısal olarak az görmesinden dolayı yararlanılmaktaydı. Buna örnek olarak Kadeş'i söyleyebiliriz. Hititlerin kazandığı başarıların altındaki en etkili faktör, verilen eğitimlerdi. Buna rağmen Hititlerin verdiği eğitimler hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Ordu da en çok eğitim piyadelere ve

sivil olan yedek askeri güçlere verilmekteydi. Bazı dönemlerde Hititlerin seferlere gidecekleri bölgenin yeryüzü ve iklim şartlarını tam olarak düşünemeyerek hareket etmeleri sonucunda askeri bakımından sayısal olarak kayıplar vermekteydiler. Hititler genellikle kurak sıcak bölgelerde hareket etmiş, ilk çıkan grupların hazırlıksız olarak hareket etmelerinden dolayı onları kayıp vermelerine sebep olmuştur. Kral ve komutanlar askerlerin içinde bulunduğu ruhsal ve psikolojik durumun farkında olmalarında dolayı personellerinin durumunu düzeltmek ve morallerini yükseltmek için çeşitli etkinlikler yapmaktaydılar. Komutanların sürekli saldırı taktiği izlediği ya da düşmanlar tarafından baskının yoğun olduğu dönemlerde askerlerin kendilerini iyi hissetmeleri sağlanmaktaydı (Bryce, 2007: 15-31). Ordu için yapılan faaliyetlerin geniş çerçeveli ve dikkatle yapılması gerekmektedir. Bu gibi etkiler göz önüne alınarak personelin eğitiminin düzenli ve dikkatli şekilde verilmesi gerekmektedir. Arabalı savaşçıların ve onları hareket ettiren atların, ikisinin de profesyonel bir eğitim almaları gerekmektedir (Goetze, 1964: 29).

Hareket halindeki askeri araçların hızını ve hizasını sağlamak, atların manevra ve dayanırlıklarını artırmak ve uzun yolları alabilmeleri, gece yürüyüşlerini gerçekleştirebilmeleri için daimi eğitim gerekmektedir (Beal, 1992: 127-129).

Kaliteli bir yetenek ve eğitim isteyen okçuluk, bu verilen eğitimlerin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Ok savaş arabalarının ana silahı konumundaydı. Savaş arabalarında herkes savaşmamaktaydı. Çünkü buradaki personel her şekilde iyi eğitimli olmak zorundaydı. Engebeli arazide sallanan arabalardan ok atmak zor bir işti. Bu sebepten dolayı askerlere bu tarz eğitimler verilmekteydi. Bunları geçebilen askerler krallarına çeşitli gösteriler sunmaktaydılar. Bu gösterilerde küçük hedefleri vurmaları istenmekteydi. Bunu başaramayanlar aşağılanmak için üstlerinde bir şey bulunmadan koşturulmaktaydılar. Hitit arabalı askerleri için gece yapılan çok önemliydi, askerlere bu tarz eğitimlerde dikkatli şekilde sunulmaktaydı (Bryce, 2007: 27).

4.2. Sefer Güzergahları

Eskiçağ halkları, ticari ve askeri amaçlı kervanlarının dağ geçitleri ve nehir gibi zorlu arazi şartları bulunan bölümlerde daha rahat hareket edebilmek amacıyla uygun bölümlere çeşitli güzergâhlar oluşturarak sonradan gelecek toplumlar için yollar oluşturmuşlardır (Ökse, 2007: 35). Bu oluşturulan kervan yolları birçok kültürün bağlantı noktası olmuştur (Bkz. Harita: 6). Yürüyerek ya da hayvanlar vasıtasıyla geçilen bu yollar orduların ve ticaret kervanların uğrak noktasıydı. Daha eski açılan yollar ise coğrafi faktörlerin imkân verdiği şartlarda devam etmiştir. Hayvanların çektiği araçların geçişine imkân veren yol güzergahları tercih edilmiş, buna rağmen güzergah üzerinden araçların geçişine imkan vermeyen noktalar ise insanlar tarafından kullanılacak hale getirilmiştir (Ökse, 2005: 16).

Arabanın kullanımının uygun olmadığı alanlarda yaya olarak devam edilmekteydi. II. Mursili'ye ait kayıtlarda da bu bilgi geçmekteydi. Sefere çıkılan güzergâhlar üzerinde askerlere dağıtılacak olan erzaklar sınırlı olmaktaydı. Askerlerin başlıca yiyecekleri sorumlu askerlerin öncülüğünde iyi korunan, un, ekmek ve şaraptan oluşmaktaydı. Askerlerin yiyecekleri az olmasına karşın geçtikleri yol üzerinde bulunan şehirlerde inançlarından ötürü yağmalama yapmamaktaydılar. Buna karşın ihtiyaç halinde geçiş güzergahlarında bulunan şehirler orduya gıda ve çeşitli yardımlar yapmak zorundaydılar. Sağlanan bu hizmetin karşılığında yerel vatandaşların masrafları karşılanmaktaydı (Bryce, 2007: 23). Ordunun düşman bölgelerine ulaşmaları ile birlikte yağmalama yapmalarında bir sorun bulunmamaktaydı. Eski kervan yollarının

belirlenmesinde bir takım zorluklar bulunmaktaydı. Bunlardan biri de yolların taş gibi kalıcı olmayan maddelerden oluşmasıyla. Anadolu'da kullanılmış olan yollar da ise toprağın ana yapısı değiştirilmeden yapıldığından ötürü bu yollar gözlenebilmekte ve izlenebilmektedir. Eskiçağ halkları doğal yol güzergâhları üzerine yerleşmişler ve yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Güzergâhlar üzerinde bulunan şehirlerarasında mesafelerin çok uzun olmamasından dolayı kervanların bu yolları kullanarak buralarda dinlendiklerini söyleyebiliriz (Ökse, 2005: 16).

Anadolu'da halen modern manada yolların devam ettiği dört temel güzergâh bulunmaktadır. Doğu Anadolu'da doğu batı yönünde yollar bulunmaktaydı. Bunlardan birisi Orta Anadolu'nun kuzeyinden, güney kesimine Sivas'a bağlanarak buradan da Doğu Anadolu'ya yönelmekteydi. Orta Anadolu'yu Fırat havzasına birleştiren iki güzergâhta kuzeybatı ve güneydoğu olarak uzanmaktaydı (Ökse, 2007: 41). Hitit şehirleri Sivas şehrinin batı tarafına yerleşmişlerdir. Yapılan araştırmalarda da kısmen doğrulanmıştır. Muşili'nin krallığının üçüncü senesinde, Hititlerin batı güzergâhı detaylandırılmıştır ve Garstang güzergâh bölümleri şöyledir; Sehiriya nehri (Sakarya), Lawasa Dağı (Murat), Sallapa (Sivrihisar), Aura (Afyon) (Hawkins, 1998: 22). Kral yolunun çağımızda ne amaçlı kullanıldığı tam olarak bilinmese de hiç şüphesiz ticaret yolu ve İzmir'de bulunan limana ulaşmak amacıyla kullanılmaktaydı. Bozdağ üstünden Efes'e uzanan ayrı bir yol bulunmaktaydı. Konya bölgesinden, batıya Arzawa'ya doğrudan bir yol bulunmamaktaydı. Menderes vadisine ulaşmak için günümüzde kullanılan demiryolunun güzergâhından bunu anlayabilmekteyiz (Garstang, 1943: 39).

4.3. Sefer Stratejileri ve İhtiyaçların Karşlanması

MÖ 16.yy' da Asur kolonilerinin ve feodal yapılarının zayıflaması ve çökmesi bunun yanında Anadolu'da Hititlerin güçlü bir konuma gelmesiyle beraber Orta Tunç Devri kentleri etkisini kaybetmiş ya da terk edilmiştir (Ökse, 2007: 41). Hititler hâkim oldukları coğrafi alanların genişliğinden dolayı büyük bir imparatorluğu yönetmek zorundaydılar. Kurulan yeni şehirlerin adları tabletlere yazılmaktaydı. Yerleşim merkezleri dağ yamaçlarına kurularak savunma açısından güçlendirilmiştir. Hititlerin imparatorluk döneminde plato çevresinde yer alan şehirlerin birbirlerine uzaklık mesafesi 20-35 km arasında değişmekteydi. Doğal yol güzergâhları üzerine kurulan bir yerleşim alanları arasındaki mesafe bir günlük olmasıyla beraber, ticaret kervanlarının buraları kullandığını söyleyebiliriz (Ökse, 2005: 19). Şehir merkezleri arasında nehir yatağının olmasıyla beraber nehrin karşı tarafa geçişe imkân sağladığı noktalarda en yakın mesafede bulunan şehir hesaplanarak eskiden kullanılan yollar bulunmasına olanak sağlamaktaydı. Kızılırmak nehrinin, Kayalıpınar civarlarında at ile geçildiği bilinmekle beraber nehri geçtikten sonra dağ yolu takip edilerek Kahvepınar'daki şehir merkezine dört saat civarında gidilebilmekteydi. Bu şehir merkezinin bilinmesiyle beraber Kızılırmak üzerinden Şarkışla'ya doğru bir güzergâhtan bahsedilebilmektedir. Ticaret kervanlarının güzergâhları ve dağlar içerisinde bulunan doğal geçitlerin önemi büyüktü. Kervan yolları doğal şartlara ve toplumsal olaylara göre farklılık kazanabilmekteydi (Garstang, 1943: 50).

Hititler, etrafı denizlerle çevrili Anadolu toprakları üzerinde hakimiyet kurmalarına rağmen, denizcilik ile ilgili bir atılım gerçekleştirilememiş, kendilerini bu alanda ilerletmemişlerdir. Bununla beraber Hititler askeri, ticari her türlü ihtiyaçlarını kara yolu üzerinde sağlamaktaydılar. Aynı yüzyılda gerek Mezopotamya gerekse de Mısır'da nehirler üzerinde su yolu kullanılarak taşımacılık yapılmıyordu. Hititlerin birçok alanda zirve yaptığı dönemlerde de denizcilik gelişmemiştir. MÖ 13. yüzyılın ikinci

döneminde devrin büyük devletlerinden Mısır, Hitit, Babil ve Asur ele geçirilmek istenen ekonomik ve siyasal güç olarak değerlendirilmekteydi. Asur döneminde Kaniş-Asur yolu çok işlek durumda olup bu yolun Hititler döneminde de kullanıldığını öğrenmekteyiz (Bryce, 1998: 81). Bu kullanılan güzergah, Hattuşaş'tan başlamakla beraber; Kültepe (Kaniş), Malatya (Melit), Samsat (Samusat), Gürün (Tegarama) üzerinden Urfa (Urşu)' ya ulaşmakta burada iki kısma ayrılarak, bir kısmı Cerablus (Kargamiş) ve Halep (Halpa)' e diğer kısım ise Nusaybin(Nisibin) üzerinden Babil ve Asur kentlerine ulaşmaktaydı. Bu kentlerin hepsinde Hititler ile ilgili eserlerin mevcut olması sonucunda bu şehirlerin bağlantılı olduğunu varsayabilmekteyiz. Siyasi, kültürel vb. nedenler Hititlerin, batıya yapılan seferleri zıt yönde, Güneydoğu'ya Suriye'nin kuzeyine yönetmesine sebep olmuştur. I. Hattuşili dönemine ait yazılı kaynaklardan öğrendiğimize göre ilk seferlerini Suriye'nin kuzeyine yönelik gerçekleştirmiştir. Suriye' de Mitanniler ortaya çıkmadan evvel bu bölgede güçlü siyasi oluşumlar bulunmaktaydı. Bahsi geçen siyasi oluşumlar ticaretle uğraşan devletlerdi.

Hititler, Anadolu'da kurulumunu tamamlayıp yayılmaya başladığı zaman bu bölgede(Fırat Nehri-Akdeniz arası) bulunan devletler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bölümlerin arazileri verimli olmakla beraber üzerinde buldukları yol güzergâhları ticari ve askeri amaçlı sıkça kullanılmaktaydı. Mari kaynaklarında geçen bilgilerden yararlanarak bu bölgede Halep, Karlımı, Ursu, Alalah, Hassu ve Ebla gibi mevcut olarak küçük ama etkili devletler mevcuttu (Bryce, 2002: 103).

Hititler Toros Dağlarını ve Belian (Belen) geçidini kullanarak Suriye içlerine ilerlemişlerdir. Hattuşili Akdeniz'e girerken ilk olarak Kilikya Kapısı'nı kullanmıştır. Sonra ticaret yolları vasıtasıyla Halep'e ulaşmıştır, fakat buranın büyük olması ve ele geçirilmesi zor olduğundan ilk önce Alalah' a yönelmiş ve ele geçirmiştir. Bu başarı bölgede ki en etkili başarıydı. Alalah kilit nokta konumunda ve ticaret yollarının kesişimiydi. Alalah bölgesi birçok kültürün yayılımında da etkili olmaktadır (Bryce, 1998:81). Yapılan bu seferle birlikte Hititler, Akdeniz ticaretine katılmış, devletin ekonomik güzü artmıştır. Hititlerin Suriye'nin kuzeyine yönelik politikalarında Halep kilit nokta konumundaydı. Bu şehir etkileri ile birlikte Hititler 'Büyük Krallık' gücüne ulaşmıştır (Garstang, 1943: 62).

Hititler, Anadolu içersinde ve dışında her zaman savaş durumundaydılar. Süregelen savaşlarda başarılı olmak için toplumların savaşçı karakterlerinin yanında bunu uygun hale getirecek stratejik bilgiye de sahip olmalıydı. Gaşka, Kizwutna ve Mitanni gibi devletler Hititleri gözlemlemiştir. Hititlerin zayıfladığı zamanlarda harekete geçerek saldırmışlardır (Lorenz, 2011: 127).Hitit kralları iyi derecede askeri taktik ve stratejik bilgiye sahiptiler. Askeri hareketler sırasında Hititler düşmanı açık alanlarda yakalayıp üzerlerine arabalar ile gelerek düşmanı etkisiz hale getirmekteydiler. Bu hareketlerden sonra son bir darbe de piyadeler tarafından yapılmaktaydı (Beal, 1992: 148). Hititlerin bu saldırılarına karşı düşmanları toplu halde savaşmayarak dağılık halde saldırmaktaydılar (Gurney, 1990: 109). II. Murşili kendisine ait kaynaklarda askeri özelliklere önem verdiğini göstermek için savaş meydanlarında kullanmış olduğu şaşırtmalar, ani gece baskınlarından söz etmiştir (Reyhan, 2008: 54). Savaş zamanında askerlerin ihtiyacı eğer ülke içerisinde buldukları zamana denk gelirse kendi imkânlarından sağlamaktaydılar ancak ülke dışında oldukları zamanda ise düşmanlarının ülkelerinden ihtiyaçlarını gidermekteydiler. Sefere gidilecek dönemde bağlı beylerin krallarından askeri yardım istenmekteydi. Savaşın gidişatını öğrenmek amacıyla fala bakılmaktaydı.

Hititler'in düşmanlarına karşı tutumu onların kendilerine karşı olan tutumlarına bakarak yön değiştirebilmekteydi (Beal, 1992: 685).Hititler savaş sırasında tuzaklı

duvarlar, kuleler kullanılmaktaydı. Bu konularda çağdaşı Mısır uygarlığından bile daha iyiydi. Hititler kalelere olan kuşatmaları ve saldırıları gece gerçekleştirmektedirler. Hitit kralının başarılı olmasında etkili dört temel etken bulunmaktaydı (Bryce, 2002: 115).

- a) İlk olarak saldırı yapacağını şehrin kralına haber göndererek şehri kansız olarak ele geçirmek istediğini ve buna uymasını iletmekte aksini kabul ederse kan döküleceğini bildirmekteydi.
- b) Savaşmadan alınamayacak olan şehri yıpratmak için öncelikle şehrin tarım alanlarını talan etmekteydiler. Mücadele edeceği alanı sınırlandırmaktaydılar bu da kendilerine kolaylık sağlamaktaydı.
- c) Kentlere ani gece baskınları yapılarak hazırlıksız olarak yakalamaktaydılar. Ani saldırılar şehrin ana kapısına yapılmaktaydı. Saldırıların daha etkili olabilmesi için savaş arabaları ve piyadeler kullanılmaktaydı.
- d) Kuşatmaları hepsinin ortalama bir zamanı yoktu uzun süre olanlar da bulunmaktaydı. Kargamış'ın kuşatılması buna örnektir. Direnen şehirlere çeşitli uygulamalar yapılmaktaydı. Şehre girmek çeşitli rampalar, kaleler buna örnektir. Bu uygulamalar da fayda sağlamazsa şehrin dış dünya ile bağlantısı tamamen kesilerek halkın aç kalması sağlanmakta ve en sonunda halk teslim olmaktadır.

Bu örneklerden de gördüğümüz gibi Hititler savaşmaktansa öncelikle antlaşma yoluna gitmeyi istemektedirler. Çünkü Hititler kendilerine güvenmekteydi, karşısında bulunan yapının kendisine direnemeyeceğinin farkında olmakla beraber gerek ekonomik gerekse de askeri açıdan kayıp yaşamamak için öncelikle sulh yoluna gitmekteydi.

4.4. Kadeş Savaşı

Bu savaşın önemi, savaşların tarihi açısından bakıldığında asker ve silah sayısının çok olması, savaşlarda kullanılan stratejiler ve dönemin güçlü devletleri Hitit ve Mısır orduları arasında geçen ilk savaşı (Bishop, 2001: 1). Mısır, Hitit ve Asur devletleri MÖ 2000 ve 1200 yılları arasında bilinen en güçlü devletlerdi. Yine aynı bölgede bu devletlerden başka güçlü olan diğer devletler ise Amurru, Kenanlılar, Mitanni Huri ve Babil' dir. Ancak bu ikinci saydığımız devletler ilk saydıklarımızdan daha zayıf güçtedirler. Çağın güçlü olan devletleri bu devletlerle de iyi bağlantılar kurmakta, bir kısmı da bu devletleri kendi hâkimiyetine almaktaydı. Asya, Avrupa ve Afrika medeniyetlerinin hızlı bir şekilde güçlenmeye ve gelişmeye başlaması dünyanın ekseninin buraya kaymasında etkili olmuştur. Hititler o dönemler güçlü değilken Suriye'nin kuzeyini Hurriler almıştı. Ancak ilerleyen dönemde güçlenen Hitit kralı Şuppiluliuma'nın gücünden endişe duyan Hurriler, Mısır'dan yardım isteyerek onlara sığınmış, bunun üzerine Şuppiluliuma kuvvetlerini Suriye' ye yönlendirmiştir (Macqueen, 1986: 46).

Mısır kralı Suriye'nin kuzeyini savunurken ordusunu kullanmaktan çekindi. Ugarit ülkesi engebeli arazi yapılarından ötürü Mısırlıların etkisinden uzak kalmışlardı. Şuppiluliuma bu fırsatı değerlendirerek bu ülkeleri zorlanmadan kendine bağlamıştır (Hitti, 1951: 55). Hititler, Mısır tehlikesini zaman zaman yapılan seferlerle Kades'in güneyine yönlendirmede başarılı olmuşlardır. Hitit kralı III. Tuthmosis'in mevcut topraklarını korumak amacıyla gerçekleştirmek istediği dinsel reformlarla uğraşması Mısır tehdidini daha az tehlikeli konuma getirmiştir. Hititler Suriye'de güçlenmeye devam etmekteydi ancak Asya'nın batısıyla ilgili planları olan Mısırlılar bu durumdan memnun değillerdi. Mısır kralı I. Seti (MÖ 1323- 1279) Hititlere yönelik bir girişimde

bulunsa da bundan çok yara almayan Hititlerin gücü devam etmekteydi. Mısır kralı I. Seti'nin yerini alan II. Ramses (MÖ1302- 1212) öncelikle çözülmesi gereken meseleyi Hitit sorunu olarak gördü ve saltanatının ilk yıllarını bu konuyu çözmekle geçirdi. Yirmili yaşlarda krallığı alan II. Ramses 67 yıl yönetimde kalmıştır (Aldred, 1994:190). Mimari alanda Mısır'ı iyi bir konuma getiren II. Ramses sonraki dönemde Kadeş Savaşı'nda fayda sağlaması beklenen gelişmelerde bulunmuş, bu amaçla çevre alanlarda bulunan küçük krallıkları kendisine bağlamak amacıyla (Bryce, 1998: 225). Çeşitli politikalar gütmüş var olan antlaşmalar iptal ederek yeni antlaşmalar yapmıştır. Amurru Kralı Benteşina ile yapılan antlaşma bu duruma örnek gösterilebilir (Bruyn, 1989:139).

Hititler ile Mısırlılar arasında bulunan Suriye'nin kuzeyine hakimlik mücadelesine ek olarak Amurru krallığına hakimiyet meselesi iki devlet arasında bulunan gerginliğin artarak Kadeş Savaşı'nın tetiklenmesine sebep olmuştur (Bryce, 1989: 256-263).Benteşina'nın uyguladığı bu siyaset kendisi açısından iyi olmamıştır ve Hititler kendini cezalandırarak Amurru tekrardan Hititlere bağlanmıştır. II. Murşili'nin oğlu olan Muvattali (MÖ1308)'de kral olmuştur (Macqueen, 1986: 48). Muvattali zamanı Hititler tarihinde önemli gelişmelere sahne olmuştur. Mısır tehlikesinin artması, Hattuşa'nın Gaşkalar tarafından talan edilmesi gibi sebepler sonucunda başkent taşınarak Tarhuntassa olmuştur (Karauğuz , 2002: 73). Başkent taşınması sebebiyle Muvattali dönemi ile ilgili çok sayıda belgeye sahip olunamamıştır. Arzavalar içinde buldukları durumdan hoşnut değillerdi, Piyamaradus' un kendi başına hareket etmesi gibi nedenler bir askerî harekâtın yapılmasını mecbur kılıyordu. Batıya yapılan harekât başarı ile sonuçlanmıştır ve Arzava ülkesine giden yolda destek konumunda olan Şeha ülkesi, Hititlere daha da çok bağlanmışlardır. Bunun anlamı da Mısır üzerinden gelecek bir tehditte batıda bulunan devletler Hititlere destek sağlayacaktır (Macqueen, 2013: 52).

Hititlere ait belgelerde yapılan askeri mücadeleler ile yalnız savaşa nasıl hazırlanıldığı, öncesi ve sonrası hakkında bilgiler yer almakla beraber mücadelenin nasıl gittiği ve sonuçları hakkında bilgi yer almaz, Mısırlılara ait belgelerde ise hem yazılı hem de görsel şekilde sonuç hakkında bilgi verilmekteydi (Klengel, 2002: 138-141). Hitit ve Mısır devletlerinin birbirine denk güçler haline gelmesi sebebiyle her ikisinin de çıkarları bazı noktalarda kesişiyordu. Bunlardan biri de Suriye'nin kuzeyiydi. Mısır kralı IV. Amenofis' den sonra yapılan yeniliklerle eskiden bu yana süre gelen Suriye üzerinde bulunan haklarını koruma politikası, I. Seti zamanında harekete dönüşerek Suriye üzerine askeri sefer gerçekleştirilmiştir. Hititler açısından da değişen bir şey yoktu. Onlarda I. Murşili zamanından beri Suriye'nin kuzeyi için hak iddia etmektedirler (Kinal, 1987: 112-113). MÖ 1285'te her iki devlet için de savaş kaçınılmaz olmuş ve Kadeş savaşı vukuu bulmuştur (Ünal, 2002: 181).

II. Ramses'in hazırlıklarını öğrenen Muvattali, Hititlere bağlı; Alşe, Gaska, Aravanna, Dardaniya, Maşa, Aşuva, Qabaşu, Karkışa, Pitaşşa, Lukka, Kizzuvatna, Naharina, Ugarit, Nuhasse, Kades, Kargamış ve Halep'den savaşacak erkekleri toplayarak devasa bir ordu meydana getirdi (Goetze, 1957: 253-254). I. Seti zamanına ait kabartmalardan öğrendiğimize göre yay kullanan ve kalkan tutan aynı zamanda kullandıkları arabaları yönlendiren iki asker bulunan Hitit arabalarından bahsetmektedir (Beal, 1992: 148). Mısırlıların ordusu içerisinde Libya ve Kenan halklarından askerler de bulunmaktaydı (Shaw, 1991: 28). Mısır ordusundaki her bir bölükte 5000 asker bulunmaktaydı ve toplam 20000 asker mevcuttu. Gönüllülerden oluşmaktaydı Mısır askerleri, kullanılan her silah ve savaş arabası için sahiplerine ücretleri verilmekteydi bu savaş sırasında görev alanlar sonrasında toplumda iyi bir konumda anılmaktaydılar. Durumu iyi olmayan halk, yaya olarak savaşa katılmaktaydı. Hatta savaşa katılan

Mısırlılar o kadar iyi değerlendiriliyordu ki rahip ve alimlerden daha prestijliydi. Elde edilen kanıtlardan yola çıkılarak Mısırlıların kullandıkları silahlar, birkaç maddenin bir araya gelmesiyle oluşan 300 metre menzile sahip yaylar ve yakın muharebede kullanılan kavisli kılıçlardan meydana gelmekteydi. Mısır kralı II. Ramses’de iyi bir okçuydu onun savaş sırasında yay tuttuğunu gösteren tasvir mevcuttur (Oakeshott, 1994: 28).

Nahr el-Kelb Stelinde II. Ramses dönemiyle ilgili önemli bilgiler yer almıyordu (Bkz. Resim: 10, 11). Mısırlıların hazırlamış olduğu Mısır takviminden alınan bilgiye göre, nisan ayının başında ikinci yaz ayının dokuzuncu gününde Mısır kralı Ramses, Piramess’e den sefere çıkmıştır (Healy, 1993: 89). Mısır askerleri sınır kalesi olan Sile üzerinden Megiddo ve Hazor’a gelmiştir. Belli bir süre sonra çok uzun olmamakla beraber Kades’in güneyinde yer alan Şabtuna’ya gelmişlerdir. Mısır kralı yakın zamanda bir yakınlaşma olacağını düşünerek çok iyi bir savunma hattı meydan getirmiştir. Aynı gece yakalanan iki Hitit askeri verdiği bilgide Muvattali’ nin korktuğu ve geriye çekildiğini söylemişlerdir (Ceram, 1956: 173). Duruma bakıldığında Mısır kralının, Hititli askerlerin söylediklerine inandığı gözlenmektedir. Söylenenlere göre, Ramses’in yanında Amun birliği mevcuttu. Re birlikleri Şabtuna’nın aşağısında krala 10 km’ lik mesafede, Ptah birliği Asi nehri geçilirken Aronama’nın güneyinde, Seti kuvvetleri ise en sondan takip etmekteydi. Kıyı kısmında ise subaylardan oluşan kuvvetler mevcuttu. İki askerine inanan Mısır kralına karşı Hititler harekete geçmişlerdi (Klengel, 2002: 64-65). Mısır kralı II. Ramses yardımcılarını güneye yönlendirerek Re ve Ptah kuvvetlerinin bölgede konuşlandırdı. Hititlerde harekete geçerek Mısır kuvvetlerinin önlerini kesmişlerdi. Bunun sonucunda Mısır ordusu iki kısma ayrılmış oldu. Ortalama 2500 Hitit arabaları, Mısırlıların Re kuvvetine ve Ramses’ in bulunduğu Amon tümenine karşı harekete geçti (Healy, 1993: 90). Re tümeninden birtakım askerlerin Amon kuvvetlerine gelmesi üzerine II. Ramses biraz rahatlamış olacak ki tüm kuvvetiyle Hititlerin sağ kanadına saldırmış ve bunda da başarılı olmuştur. Diğer yandan, Hitit kralı Muvattali hazırda beklettiği piyade kuvvetlerini savaşa yönlendirmemişti. Piyadelerin yerine atlı savaş arabaların sayısını arttırmakla yetindi. Hitit kralının piyadelerini savaş alanına yönlendirmemesindeki neden, Mısırlılara ait uzun menzilli oklardan dolayındı. Hitit kralının bu kararı kendilerini olumsuz etkileyecekti. Mısır kralının daha önceden gönderdiği Ptah tümeni savaş alanına gelmeyi başardı. Böylelikle Hitit arabalarının önden ve arkadan Mısırlılar tarafından sarılmasıyla beraber çekimser kalan Muvattali Kades kalesine geri döndü (Healy, 2000: 61-62).

Kades Savaşı, Mısır kralının Kades’ i ele geçirememesi, Hititlerin dağıtılamaması sebebiyle kendileri için bir yenilgi sayılmakla beraber, kazanan Hattilerdi. Ancak Mısır kralı ordusunun yok olmasını sağlamıştı. Kades savaşının sebebi olan Amurru, Hititlerin hakimiyetinde kalarak, Benteşina Hatti’ ye gönderilerek Şapili Amurru kralı olmuştur (Klengel, 2002: 40-43). Yanlış alınan istihbaratın savaşın gidişatını ne derecede etkilediğini görmekteyiz. Ancak buna rağmen iki Hititli gözcüden alınan bilgiler sayesinde II. Ramses durumun ciddiyetini anlayarak ek kuvvetler gelene kadar direnmiş ve büyük bir yenilgiyi önlemiştir. Hititler ve Mısırlılar arasında sonraki dönemde karşılıklı dostluk içeren geniş yelpazeli gümüş tabletten oluşan bir antlaşma yapılmıştır (Karauğuz, 2002: 242- İnan, 1987: 141-143). ‘Gümüş Antlaşma’ da Hitit kralı III. Hattuşili ile II. Ramses arasında yapılan antlaşma, Hattuşili’nin eşi Kraliçe Puduhepa’ nın da mührü de mevcuttur (Alp, 2005: 123-126).

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmamızın konusunu oluşturan “Hitit Ordusu’nun Sefer Teşkilatlanması” dönemin diğer devletleri ile kıyaslandığında oldukça gelişmiş olduğu görülmektedir. Özellikle Hitit metinleri incelendiğinde Hitit krallarından olan I. Hattuşili ile I. Murşili’nin Mezopotamya’nın uzak bölgelerinde seferler düzenlediği görülmekte olup bütün Hitit krallarının ise Orta Anadolu’dan Kuzey Suriye’ye ilerlediği bilinmektedir. Bu seferler esnasında M.Ö II. binyılda Anadolu’daki Gaşkalar, Palalar ve Luviler gibi toplumlardan askeri desteklerin alındığı bilinmektedir. Hititlerin uzak bölgelere düzenlediği seferlerin yanı sıra Orta Karadeniz bölgesindeki Gaşkalara karşı sürekli devam eden savaşları da olmuştur. Bütün bu savaşlar bir ordu devleti olan Hititlerin yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğundan sefer teşkilatlanmasında uzmanlaşmış olduğu kabul edilebilir.

Günümüzde dahi bir grubu bir yerden bir başka yere nakletmek bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bunların başında yol ve köprü gibi ulaşım vasıtalarının kullanılması gelmektedir. Hitit ordusunda yolları tamir edilmesi, geçici ve kalıcı köprüleri yapılması için görevlendirilmiş olan bir grup bulunmaktaydı. Günümüzde ikmal birliği olarak tanımlanan bu guruba bağlı askerler askerlik görevinin yanı sıra yol ve güzergahların tamiri ile yapımında görev almaktaydı. Özellikle I. Hattuşili ile I. Murşili’nin Fırat Nehri’nin doğusuna yaptığı seferlerde bu büyük nehrin dönemin imkanları ile nasıl aşılmış olduğu konusunda bir kayıt olmasa dahi sayıları binleri bulan askerlerin nehri aşmış olduğu aşıkardır. Ayrıca bu askerlerin şehir kuşatmalarında seyyar kuleler ve hendeklerin doldurulması gibi görevleri de yaptığı bilinmektedir. Bu konudaki bir diğer önemli sorun ise yol güzergahlarının tespiti olup bu konuda önceden gönderilmiş olan asker ve tüccarlardan bilgi alınmaktaydı.

Hititlerin seferlerini başkentleri olan Hattuşa’dan başlatmış oldukları düşünülse dahi yol boyunca diğer kentlerdeki askerlerin ve bağlı kuvvetlerin orduya katılarak destek sağladığı bilinmektedir. Bu durum sefer esnasında askerlerin kayıtlarının tutulmasını ve hangi bölgeden ne kadar askerin sefere dahil olduğunun bilinmesini zorunlu kılmıştır. Hititlerin bu konuda bir kayıt tutup tutmadığını bilmememize rağmen bu askerlerin birlikler halinde teşkilatlandırıldığı göz önünde tutulursa ordunun birden fazla bölümden oluşan bir bütün haline geldiği söylenebilir.

Bu bütün içerisinde askerleri yaptıkları görevlere ve kullandıkları silahlara göre ayrımlar yapılmış olması muhtemeldir. Hititlerin savaş esnasında ordularını nasıl yerleştirdikleri ve sefer esnasında nasıl bir sıra ile ilerlettiklerini bilemememize rağmen savaş meydanında farklı silahları kullanan askerleri ayrı ayrı birlikler halinde yerleştirdikleri sefer esnasında ise ani baskınlardan korunmak için tek bir hat üzerinde ilerledikleri öne sürülebilir. Sefer ilerlemelerinde düz alanlar ile dağlık alanlarda ilerlerken farklı rotaları farklı birliklerin kullandığı da düşünülmektedir. Savaş arabalarının daha uzak ve düz yolları tercih ettikleri yaya askerlerin ise daha engebeli yolları kullandıkları öne sürülebilir. Hatta çok dağlık bölgelere savaş arabalarının götürülmediği bilinmektedir.

Hititlerin sefer teşkilatlanmasında karşılaştıkları bir diğer sorun ordunun ağırlıkları olarak tanımlayabileceğimiz her türlü eşya ve yiyecek maddesinin taşınması olmuştur. Hitit kralları askerlerinin iaşelerinin bir kısmını gittikleri bölgelerden ve güzergah üzerindeki şehirlerden karşılamalarına rağmen yine de asker sayısına bağlı olarak büyük bir taşıma ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Bu durumun çözümü için ise ordunun en arkasından geldiği düşünülen bir yük hayvanı kervanının bulunması muhtemeldir. Dönemin şartlarına göre en fazla yükü taşımaya uygun hayvanın katır

olduğu göz önünde bulundurularak ordunun seferi esnasında büyük bir katır kervanının orduyu takip ettiği öne sürülebilir.

Hitit ordusunun sefer teşkilatlanmasında yer alan önemli bir teknik personel grubu ise silah yapımcıları ya da tamircileri olmalıdır. Bu meslek grubunun Hitit kentlerinde olduğu metinlerden anlaşılrsa dahi seferlere katılıp katılmadıkları konusunda yeterli bir bilgiye sahip değiliz. Fakat özellikle Fırat Nehri'ni aşan uzak mesafeli seferlere, ordunun silahlarının keskinleştirilmesi, kuşatma aletlerinin tamiri, ok yapımı, savaş arabalarının bakımı gibi işler için uzmanlaşmış kişilere ihtiyaç olduğu açıktır. Bu teknik personelin ordu ile birlikte yola çıkıp çıkmadığı ya da yol üzerindeki kentlerden toplanıp toplanılmadığı bilinmemekle birlikte özellikle kuşatma savaşlarında bu personele çok ihtiyaç duyulduğu aşıkardır.

Hitit toplumu sahip olduğu dini anlayışla sonraki dönemde Ön Asya'nın tamamına hakim olan Asur gibi din adına ya da tanrı adına savaş kavramını henüz geliştirmemiştir. Asur toplumu Tanrı Asur'a isyan içinde olduklarını iddia ettikleri toplumlara karşı bir din savaşı yürüterek askerlerinin ve toplumunu motivasyonunu sağlarken Hititlerin böyle bir anlayışa sahip olup olmadıklarını bilmemekteyiz. Buna rağmen Hitit krallarına ait metinlerde tanrılardan ordularının galibiyeti için yardım istediklerini bilmekteyiz. Ancak, Hititlerin sefer öncesi veya sırasında bir dini ayin yaptıklarına dair bilgiler bulunmasına rağmen bu ayin tanrılardan sefer için bir yardım istemenin ötesinde askerlerin morallerini yükseltmeyi amaçlayıp amaçlamadığı bilinmemektedir. Hitit dininin ayrılmaz bir parçası ve Hitit krallarının kararlarını vermesinde önemli bir etken olan kâhinlerin ve kehanet fallarının seferlerin başlatılması için kullanılmış olması kaçınılmazdır. Yine de seferlerin temel nedeninin isyan eden toplulukları devlete tekrar bağlamak, yeni bölgeler ele geçirmek, ticari olarak zengin şehirleri kontrol altında tutmak gibi dünyevi amaçların daha ön planda tutulmuş olması kaçınılmaz görünmektedir.

Bütün bu sonuçlara bakılınca Hitit sefer teşkilatlanmasının dönemin diğer toplumlarına kıyasla gelişmiş bir anlayışa ve teknolojiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Benzer şekilde Hitit devletinin 350 yıl süren uzun hakimiyet süresinde oldukça geniş toprakları yönetmesi hem etkili bir savaş sisteminin geliştirmesinden hem de güçlü bir sefer teşkilatlanmasını sağlamasından kaynaklanmıştır.

KAYNAKLAR

- AKURGAL, E., 1997. Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak, Ankara, 432s.
- AKURGAL, E., 2015.Hatti ve Hitit Uygarlıkları, Phoenix Yayınları532s.
- ALP, S., 2005.Hitit Çağında Anadolu, Tubitak Yayınları, Ankara, 184s.
- ANLAĞAN, Ç., BİLGİ, Ö., 1989. Protohistorik Çağ Silahları, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, s 119.
- ASGHAR, H., 2014.Hititler ve Huriler Arasındaki Siyasi Kültürel İlişkiler, Ankara, s 136.
- BAŞOL, S., 2006.Hitit Askeri Teşkilatı ve Sefer Organizasyonu, Denizli, s155.
- BAYKAL, S, A., 2006.Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit ve Bilim Hitit Dünyasının Keşfi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BEAL, RH., 1986. The Organization of the Hittite Army, Chicago University.
- BEAL, RH., 1992.The Organization of the Hittite Military, Heidelberg, s 594.
- BEAL, R.H.1995.Hittite Military Organization, ed.In J.M. Sasson, Civilizations of the Ancient Near East, New York, 594s.
- BISHOP, M.M., Mayıs, 2001.The Battle of Kadesh:Part 1 The Disinformation Campaign, Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi.
- BİLGİ, Ö., 1998."MÖ.2.Binyılda Orta Karadeniz Bölgesi", III.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Ankara.
- BİTTEL, K., 1997.Review of von Schuler, Die Kaskaer, Acta Praehistorica.
- BRANDAU B, SCHICKERT H.. 2011, Hititler Çev.: Mertoğlu N. Ankara, 324s.
- BRYCE, T., 2007.Hittite Warrior, New York, Osprey Publishing, 64s.
- BRYCE, T., 2002.Life and Society in the Hittite World, New York, Oxford University Press, 328s.
- BRYCE, T., 1998.The Kingdom of the Hittites, Oxford, Clarendon Press, 464s.
- BRYCE, T., 2005.The Kingdom of the Hittites, Oxford, Clarendon Press, 464s.
- BRYCE, T., 2003.Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 299s.
- BRUYN, J., 1989.Stichting Foundation, Rembrand Research Project:A Corpus of Rembrandt Painting.
- BÜYÜKKARCI, S., 1988.M.Ö.2 Binyıl Karadeniz Bölgesi Kavimlerinden Kaşkalar'ın Tarihi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- CERAM, C.W., 1956.The Secret of the Hittites, New York, Alfred A.Knopf, 320s.
- CLAUDE, C., 1994.Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, E Yayınları, İstanbul.
- COLLINS, B.J., 2007.The Hittites and Their World, Society of Biblical Liberateure, 254s.
- DARGA, A, M., 1992.Hitit Sanatı, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 373s.
- DEDEOĞLU, F., 2003.Hitit Krallık Dönemi Kuzey Suriye Yayılım Politikası (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- DEMİREL, S., 2012.Hitit Devleti'nin Kuzey Komşusu Pala Halkı Ve Bu Halkın Hititlerle Olan İlişkisi, The People Of Pala Who, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:33, Kütahya, 231s.
- DIAKOV, V., KOVALEV, S., 1987.İlkçağ Tarihi I Uzakdoğu-Ortadoğu Eski Yunan, Çev:Özdemir İnci, I.Basım, V Yayınları, Ankara, 464s.
- DİNÇOL, A., Ocak, 2006.Hititler, National Geographic Türkiye.

- DİNÇOL, A., Mayıs, 2004.Hititler, Arkeo Atlas, Sayı 3.
- DİNÇOL, A., 1982.Van Bölgesinde Bulunan Yazıtlı Bir Urartu Boncuğu/Eine Beschriftete urartaische Steinkugel”, Anadolu Araştırmaları/Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung.
- EKREM, M., 2003.Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi, Çizgi Kitabevi, Konya, 143s.
- EMRE, K., 2004.Hitit Sanatı, Arkeo-Atlas Dergisi, Sayı:3, İstanbul.
- ERSOY, S., 2008. M.Ö. 2. Binde Mezopotamya-Anadolu Siyasî Münasebetleri,
- ERTEM, H., 1980.Hitit Devletinin İki Eyaleti:Pala-Tum(m)ana İle Yakın Çevrelerindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler, AÜDTCFD Yayınları, no:295, Ankara.
- ERTUĞ, Z.T., 2009.Sorguç, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 37c, 378-380s.
- GARSTANG, J., 1943.Hittite Military Roads in Asia Minor:A Study in Imperial Strategy with a Map, American Journal of Archaeology.
- GOETZE, A., 1957.Kleinasien, München.
- GOETZE, A., 1940.Kizzuwatna and the problem of Hittite Geography, New Haven, 86s.
- GOETZE, A., 1964.State and Society of the Hittites, ed.Gerald Walser, Wiesbaden, Franz Steiner, Verlag,
- GOETZE, A., 1975.The Hittites and Syria, CAH, Thir Edition II/2, 113s.
- GURNEY, O.R., 1983.The Hittite Title:Tuhkanti, Anatolian Studies, 234s.
- GURNEY, O.R., 1990.The Hittites, ed.Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books, 240s.
- GURNEY, O.R., 2001.Hititler, Dost Kitapevi, Ankara, 193s.
- HAMBLIN, W., 2006.Warfare in the Ancient Near East to 1600 BC, New York, Routledge, 564s.
- HAWKINS, J.D., 1998.Tarkasnawa King of Mira Tarkondemos, Boğazköy Sealings and Karabel, Ankara, Anatolian Studies, British Institute, Vol.48, 189s.
- HAWKINS, J.D., 2000.Cortus Of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Unstersuchuen Zur Indogermanischen Sprach-Und Kulturwissenschaft, 900s.
- HEALY, M., 1993.Armies of the Pharaohs, Osprey Publishing, 64s.
- HERODOT., 2017.Herodotos, Türkiye İş Bankası Yayınları, 832.
- HOFFNER, H.A.Jr., 2009.Letters from the Hittite Kingdom: Writings from the Ancient World, Society of Biblical Liberateure, 470s.
- HOFFNER, H.A.JR., 1998.People of the Old Testament World, Hittites, Baker Publishing, 400s.
- HOFFNER, H., 1967.Glossary, Revne Hittite Et Asianique, Cilt:XI,
- HOMEROS, . 2016.İlyada, Çev.:A.Erhat, A.Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 491s.
- İNAN, A., 1987.Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti, Ankara, T.T.K, 414s.
- İNAN, A., 1992.Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti, Ankara, T.T.K, 393s.
- KARUL, N., 2011.Arkeo Atlas, İstanbul, Doğan Burda Dergi Yayın.
- KARAUĞUZ, G., 2002.Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasal Antlaşma Metinleri, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 280s.
- KENDALL, T., 1981.gurpişu şa aweli:The Helmets of the Warriors at Nuzi In Morrison, M.A.and Owen, D.I.ed., Studies on the Civilization and Culture of Nuzi and THA Hurrians(Winona Lake, IN).276s.

- KINAL, F., 1987.Eski Anadolu Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 290s.
- KÖROĞLU, K., 2008. Eski Mezopotamya Tarihi:Başlangıcından Perslere Kadar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KLENGEL, H., 2002.Hitit Tarihi:Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk, Kunst und Bundesrepublik, Deutschland, 583s.
- LORENZ, 2011.Jürgen and Ingo Schrakamp, 'Hittite Military and Warfare'in Insights Into Hittite History And Archaeology, Ed.;Hermann Genz and Dirk Paul Mielke, Paris, Peeters, 335s.
- LITTAUR, M.A, CROUWEL, J.M, .1985.Chariots And Related Equipment From The Tomb Of Tut'ankhamün, Oxford, Griffith Institute, 188s.
- MACQUEEN, J.G.2015.;Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, çev.Esra Davutoğlu, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 192s.
- MACQUEEN, J.G.2013.;Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, çev.Esra Davutoğlu, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 192s.
- MACQUEEN, J.G.1986., The Hittites and their contemporaries in Asia Minor, Rev.ed., New York, Thames and Hudson, 192s.
- MARTINO, S.2003., Hititler, çev;Erendiz Özbayoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 127s.
- MELCHERT, H.C., BRYCE, T.R., HAWKINS, J.D., HUTTER, M., 2011.Luviler, Kalkedon, İstanbul, 363s.
- MEMİŞ, E., 2015.Eskiçağ Türkiye Tarihi, Ekin Yayınları, 352s.
- MESSERSCHMIDT, L.1903.The Ancient East:The Hittites, NUTT, 56s.
- MESSERSCHMIDT, L.1904.The Ancient Hittites, Washington, Government Printing Office, 703s.
- MUHLY, J.D., R.Maddin, T.Stech, E.Özgen., 1985.Iron in Anatolia and the Nature of the Hittite Iron Industry, Ankara, British Enstitute, Anatolian Studies, Vol.35, <http://www.jstor.org/stable/73642872>
- ÖKSE, A.T., 2007.Ancient Mountain Routes Connecting Central Anatolia to the Upper Euphrates Region, Anatolian Studies, 216s.
- ÖKSE, A.T., 2005.Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları, Bilig, Sayı 34, 559s.
- ÖZGÜÇ, T., 2002.Adak ve Libasyon, Hititler ve Hitit İmparatorluğu, Ankara
- PEHLİVAN, M., 1991.Kaşkaların Eski Anadolu Tarihindeki Yeri ve Önemi
- REYHAN, E., 2008.Eskiçağ'dan Modern Çağ'aOrdular:Oluşum, Teşkilat ve İşlev, Eski Anadolu'da Askeri Disiplin Dair Bir Hitit Metni: Asker yemini, Ed.Feridun M.Emecan, İstanbul, Kitabevi, 70s.
- SCHULER, E., 1965.Die Kaskaer, Untersuchungen Zur Assyriologie Und Vorderasiatischen Archao German, 212s.
- SCHUSTER, M., 1996.Die Begegnung mit dem Fremden, Wertungen und Wirkungen in Hochkulturen vom Altertum bis zur Gegenwart.
- SEDAT, A., 2000.Hitit Çağında Anadolu Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar, Tübitak, Ankara, 184s.
- SHAW, L., 1991.Egyptian Warfare and Weapons, Havorfordwest, C.I.Thomas and Sons, Ltd., 72s.
- SIEGELOVA, J.TSUMOTO, H., 2011.Metal And Metallurgy In Hittite Anatolia in Insights Into Hittite History And Archaeology, Ed.;Herman Genz and Dirk Paul Mielke, Paris, Peeters, 335s.

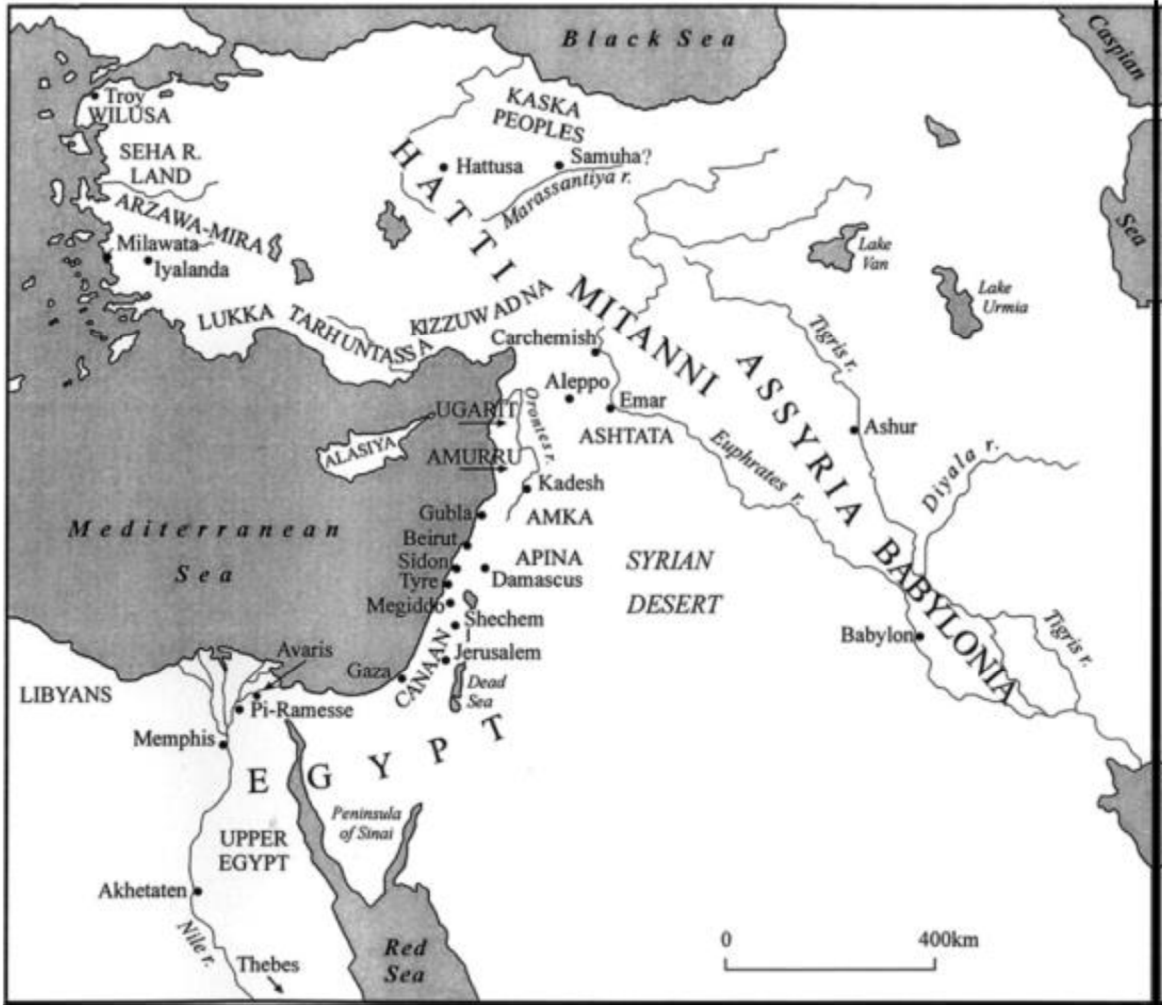
- SİPAHİ, T., 2005.Hüseyindede'den Hitit Tasvir Sanatı İçin Yeni Bir Sahne, V.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 02-08 Eylül 2002, Ankara.
- TAŞDÖNER, K., 2005.Hititlerin Tarihinde Gaşkalar'ın Rolü ve Önemi, AfyonKarahisar, 104s.
- TAŞDÖNER, K., 2012.Eski Çağ'da Anadolu'nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitleli Göçler, Çanakkale Araştırmaları, Türk Yıllığı, Yıl:10, Sayı:13, 85-103s.
- TEKİN, O., 2007. Eski Anadolu ve Trakya, İletişim Yayınları, İstanbul, 224s.
- UÇANKUŞ, T, A., 2000.Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji Tarih Öncesi Çağlardan Perslere Kadar Anadolu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1244s.
- UMAR, B., 1999.İlkçağda Türkiye Halkı, İnkilâp Kitapevi, İstanbul, 712s.
- ÜNAL, A., 1999.Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları, Münih, 292s.
- ÜNAL, A., 2002.Hititer Devrinde Anadolu I, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 224s.
- ÜNAL, A., 2003. Hititer Devrinde Anadolu II, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 222s.
- WISE, T., 1981., Ancient Armies of the Middle East, ed.MartinWindrow, Osprey Publishing, 48s.
- WRIGHT, D, P., 1994.Ritual Analogy in Psalm 109, Journal of Biblical Literature .
- YADIN, Y., 1963.The Art of Warfare in Biblical Lands in The Light of Archaeological Discovery, London, 484s.
- YALÇIN, Ü., 1999.Early Iron Metallurgy in Anatolia, Anatolian Studies, Vol.49, 188s.
- YILDIRIM, R., 1996.Eskiçağ'da Anadolu, İzmir, Meram Yayıncılık, 202s.
- YİĞİT, T., 2007.Eski Hitit Dönemine Ait Bir Ferman, Tarih Araştırma Dergisi, Ankara, 1-2s.
- YİĞİT, T., 2005.Hurriler'e İlişkin Hititçe Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar, Tarih Araştırma Dergisi, Ankra.
- YİĞİT, T., 1994.1.Hattuşili ve Dönemi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara, 255s.
- YON, S., 2006.The Amarna Letters sent by the kings of Ugarit are EA 45, 49.
04.01.2018, hattusa.tripod.com/page23_tr.htm.
06.12.2016, <http://www.tabancatufek.com/forum2/showthread.php?tid=3074>.

EKLER

Harita 1: MÖ II. Binyılda Anadolu Haritası (Karul, 2011:83)

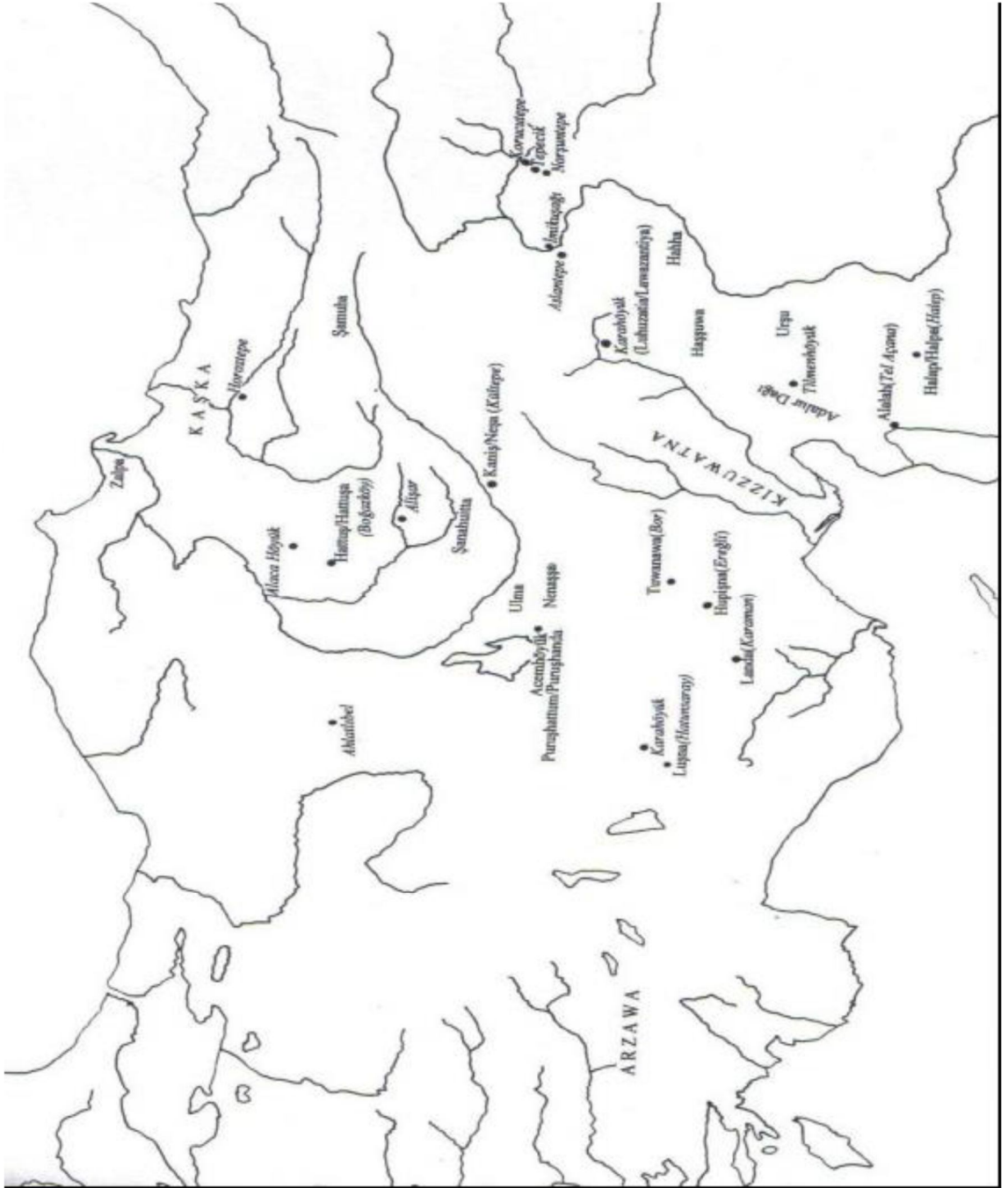
Harita 2:MÖ II.Binyılda Yakındoğu Haritası (Bryce, 2005:4)

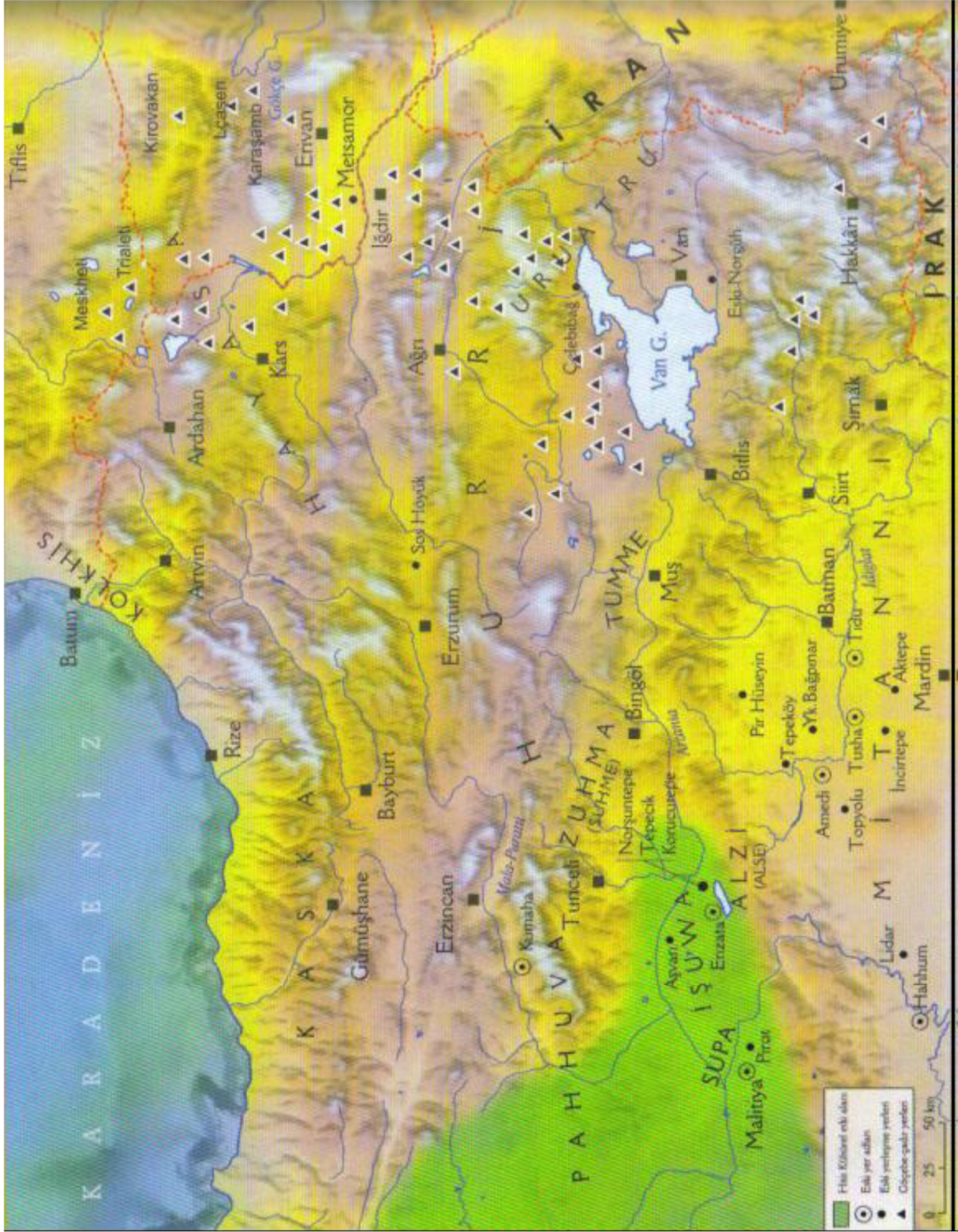
Harita 3:Hititler ve Komşuları (Karul, 2011:95)

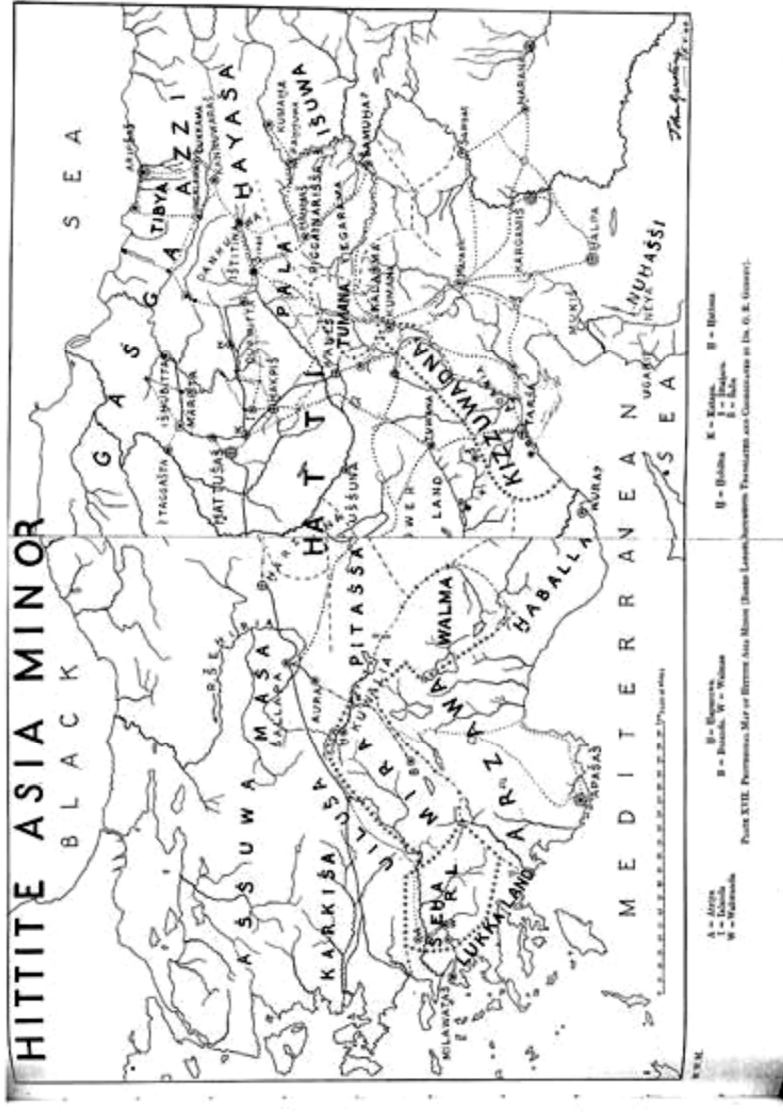
Harita 4: Huriler Dönemi Anadolu (Yıldırım, 1996:8)

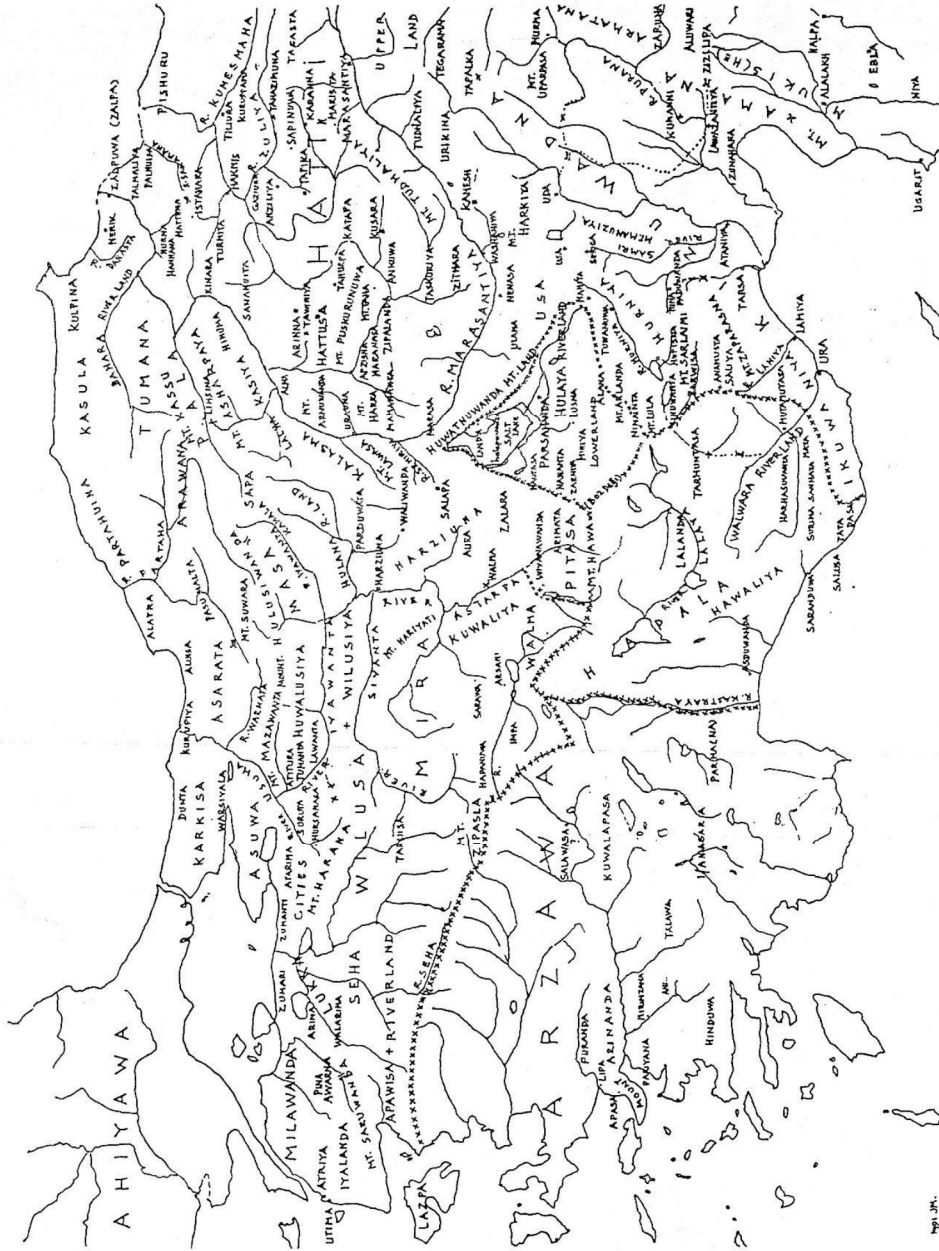
Harita 5:Huri Ülkesi (Karul, 2011:365)

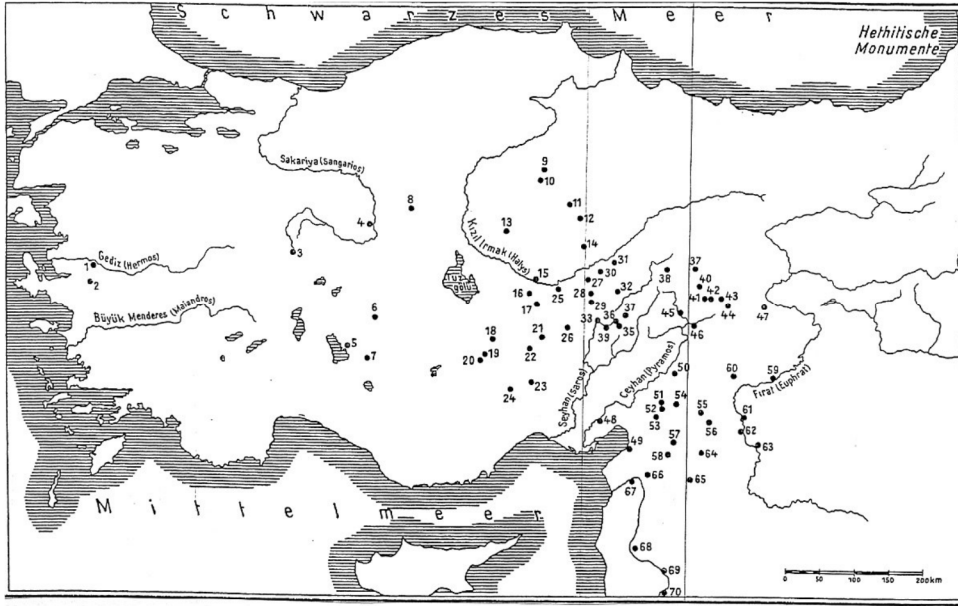
Harita 6: Prof. Dr. John Garstang tarafından hazırlanan Hitit dönemi Anadolu'sunun askeri sefer güzergâhlarını gösteren harita (Başol, 2006:154)

Harita 7: Prof. Dr. James Mellart tarafından çizilen Hitit dönemi şehir ve bölgeleri (Başol, 2006:149)

Harita 8: Hitit Yerleşmeleri (Başol, 2006:146)

Hitit Yerleşmeleri (Başol, 2006:146)

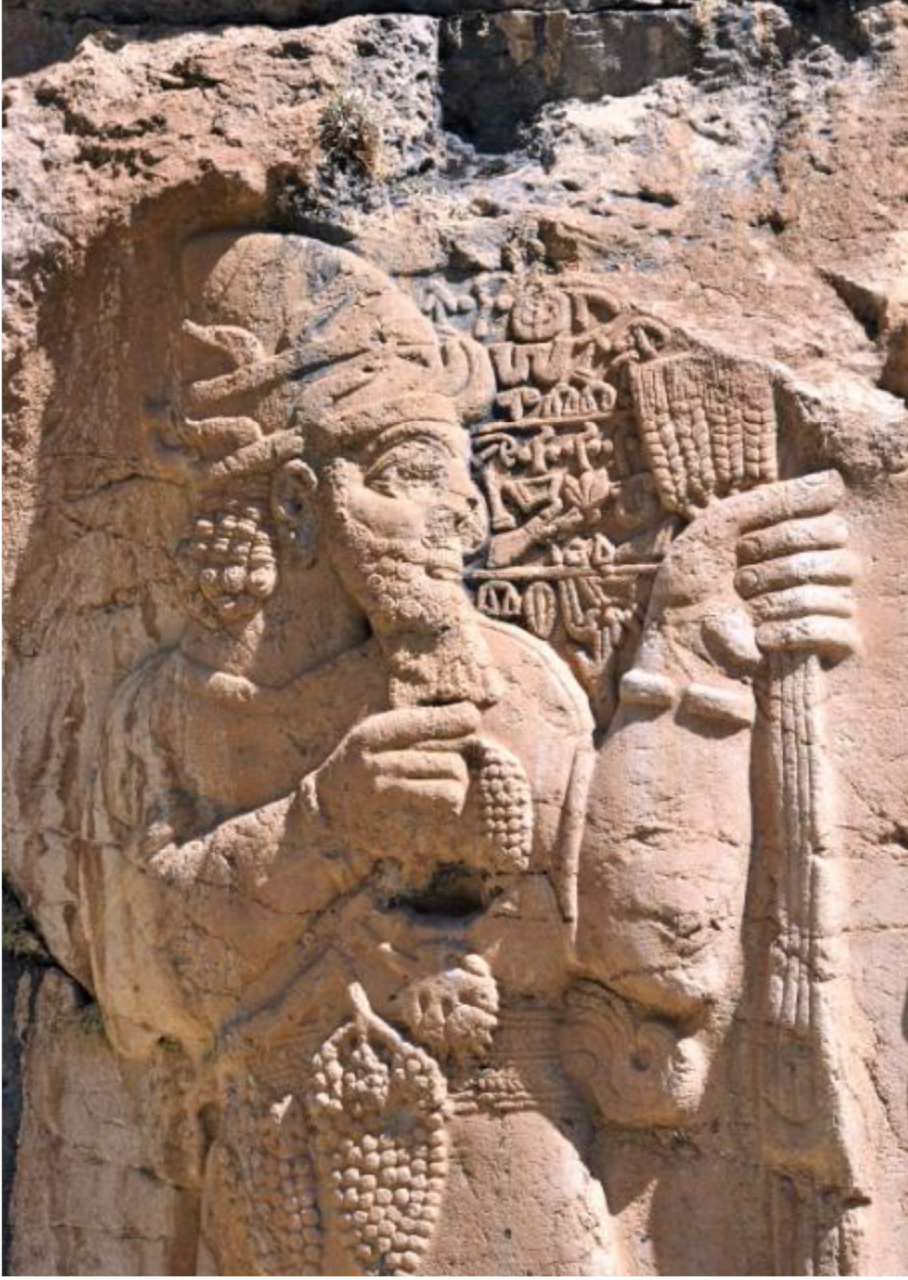
Ortsverzeichnis zu der Karte auf der gegenüberliegenden Seite

A. Nach den Nummern auf der Karte		B. Nach dem Alphabet	
1. Sipylos	48. Sirkeli	Fasiler	7
2. Karabel	49. Iskenderun	Fıraktin	33
3. Boğazköy	50. Maraş	Gävurkale	8
4. Taşın	51. Karaburçlu	Gürün	40
5. İflatunpınar	52. Zinçirli	Gaziantep	55
6. Köylütolu	53. İslahiye	Hama	69
7. Fasiler	54. Sakçagözü	Hanyeri	35
8. Gävurkale	55. Gaziantep	Havuzköy	39
9. Alaca Hüyük	56. Çağdın	İflatunpınar	5
10. Boğazköy	57. Selgin	Imamkulu	36
11. Karga	58. Kürtoğlu	Iskenderun	49
12. Alışar	59. Samsat	İslahiye	58
13. Malkaya (Kırşehir)	60. Bobeypınarı	İspekcür	43
14. Çalaperdi	61. Bircelik	Ivriz	24
15. Karaburun	62. Cerablus	Izgin	45
16. Sivasa	63. Tell Ahmar	Jekke	64
17. Topada	64. Jekke	Karabel	2
18. Emirgazi	65. Aleppo	Karaburçlu	51
19. Kızıldağ	66. Tell Tainat	Karaburun	15
20. Mahalç	67. Açıana	Karakuyu	38
21. Andaval	68. Qal'at el-Mudîq	Karga	11
22. Bor	69. Hama	Malkaya (Kırşehir)	13
23. Bolkarmaden	70. Restan	Kızıldağ	19
24. Ivriz		Kötükale	44
25. Balçe		Köylütolu	6
26. Eğriköy		Kültepe	30
27. Erkiilet		Kürtoğlu	58
28. Asarçik		Kurubel	37
29. Tekir		Mahalç	20
30. Kültepe		Malatya (Arslantepe)	47
31. Sultanhan		Malkaya (Kırşehir)	13
32. Eğrek		Maraş	50
33. Fıraktin		Palanga	41
34. Taşın		Qal'at-el-Mudîq	68
35. Hanyeri		Restan	70
36. Imamkulu		Sakçagözü	54
37. Kurubel		Samsat	59
38. Karakuyu		Selgin	39
39. Havuzköy		Sipylos	1
40. Gürün		Sirkeli	48
41. Palanga		Sivasa	16
42. Darende		Sultanhan	31
43. İspekcür		Taşın	84
44. Kötükale		Tekir	29
45. Izgin		Tell Ahmar	63
46. Elbistan		Tell Tainat	66
47. Arslantepe (Malatya)		Topada	17
		Yağın	4
		Zinçirli	52

Resim 1: İvriz Kaya Kabartması (Hawkins, 2000)

Resim 2: İvriz Kaya Kabartması (Hawkins, 2000)

Resim 3:Tören Baltaları
(<http://www.tabancatufek.com/forum2/showthread.php?tid=3074/06.12.2016>)

Resim 4:Savaş Aletleri
(<http://www.tabancatufek.com/forum2/showthread.php?tid=3074/06.12.2016>)

Resim 5:Savaş Baltaları, Kazma
(<http://www.tabancatufek.com/forum2/showthread.php?tid=3074/06.12.2016>)

Resim

6:Gürz(<http://www.tabancatufek.com/forum2/showthread.php?tid=3074/06.12.2016>)

Resim 7: El Baltaları

(<http://www.tabancatufek.com/forum2/showthread.php?tid=3074/06.12.2016>)

Resim 8:Sapan

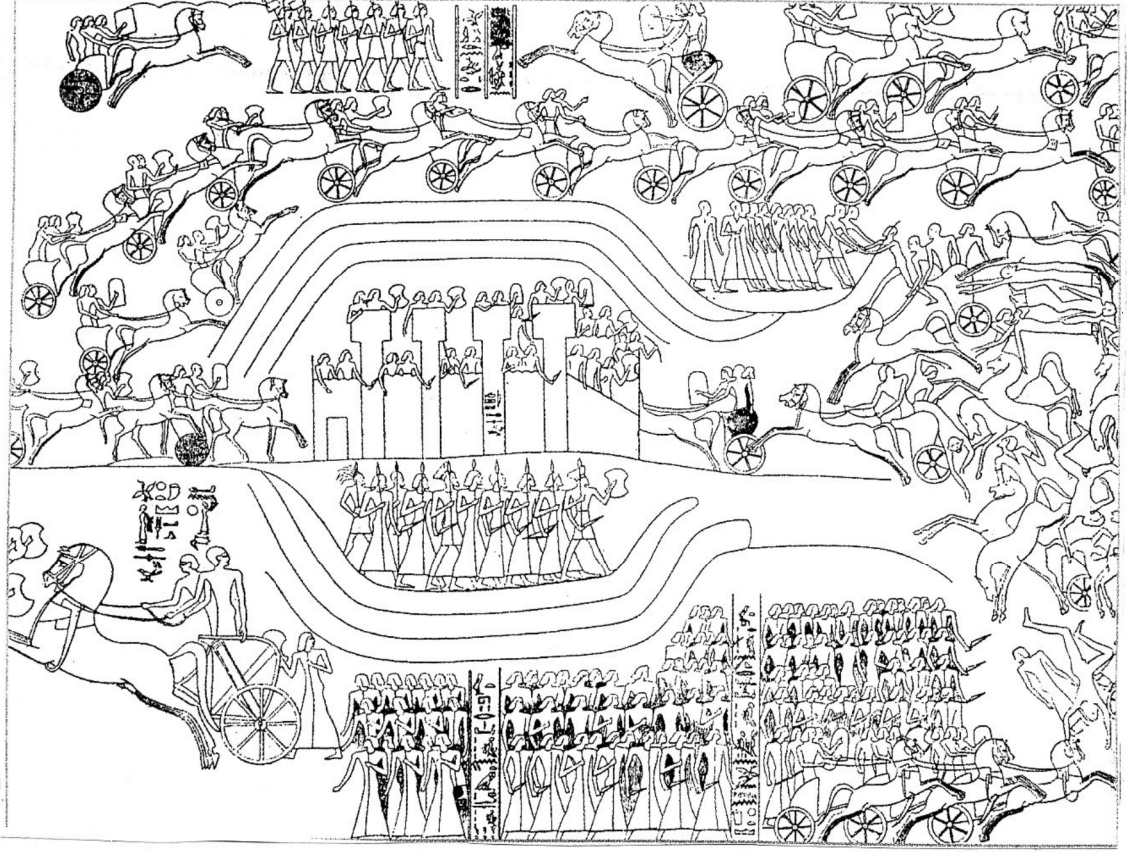
Taşı(<http://www.tabancatufek.com/forum2/showthread.php?tid=3074/06.12.2016>)

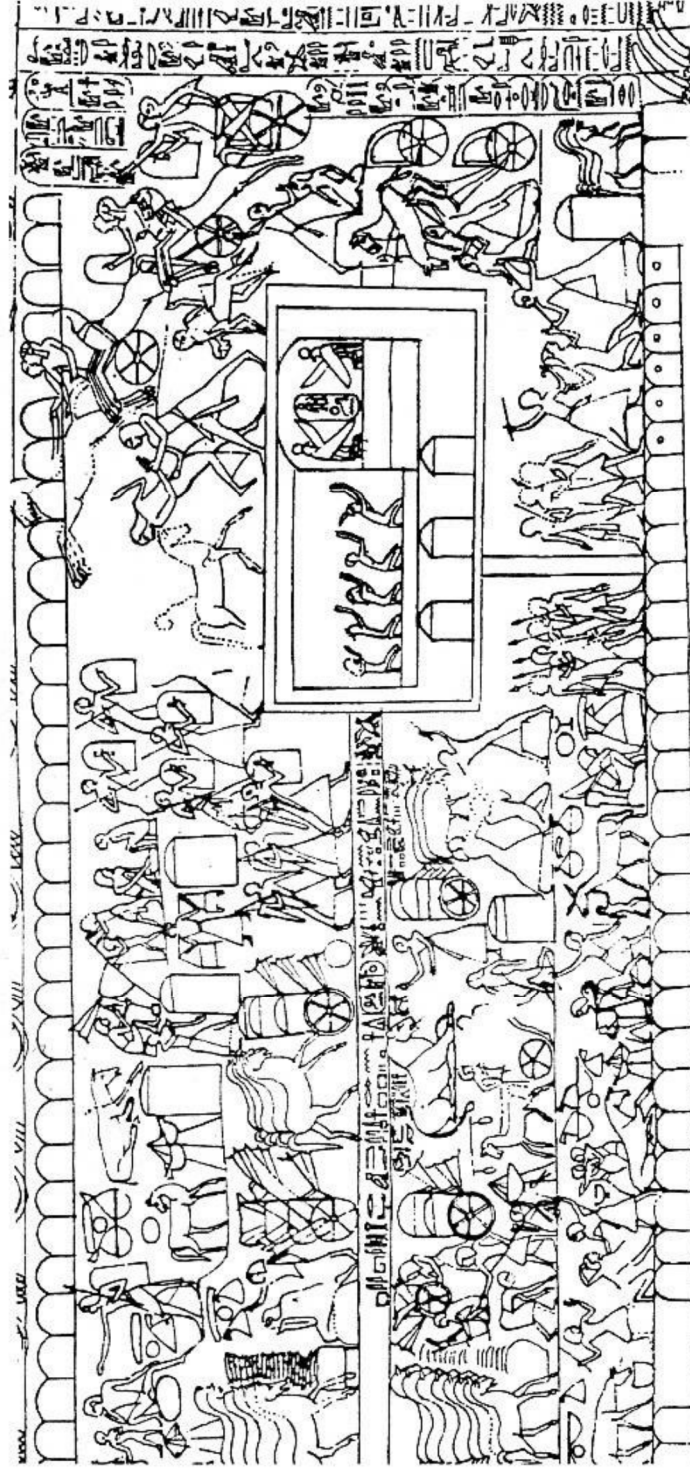
Resim 9:Hitit Tören Baltası
(hattusa.tripod.com/page23_tr.htm/04.01.2018)

Resim 10: Kades çarpışması. Luksor sarayının nizamiye kapılarından biri üzerine resimlenmiştir. (Başol, 2006)

Resim 11: Abu-simbel'den Kades savaşıyla ilgili bir resim (Başol, 2006)

Tablo 1 :Hitit Kralları

Hatti Beylikleri Dönemi	Eski Krallık Dönemi	Orta Krallık Dönemi	Büyük Krallık Dönemi
<ul style="list-style-type: none"> ❖ Pamba (M.Ö. 22. yüzyıl) ❖ Pitha (M.Ö. 17. yüzyıl) ❖ Piyusti (M.Ö. 17. yüzyıl) ❖ Anitta (M.Ö. 17. yüzyıl) ❖ Tuthaliya ❖ Kantuzili ❖ PU-Sarruma 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ I. Labranda ❖ I. Hattuşili (M.Ö. 1660 - 1630) ❖ I. Murşili (M.Ö. 1630 - 1600) ❖ I. Hantili (M.Ö. 1600 - 1570) ❖ I. Zidanta (M.Ö. 1570- 1560) ❖ Ammuna (M.Ö. 1560 - 1540) ❖ I. Huzziya (M.Ö. 1540 - 1535) ❖ Telepinu (M.Ö. 1535 - 1510) 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Alluvanna (M.Ö. 1510 - 1500) ❖ Tahurvaili ? ❖ II. Hantili (M.Ö. 1500 - 1490) ❖ II. Zidanta (M.Ö. 1490 - 1480) ❖ II. Huzziya (M.Ö. 1480 - 1460) 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ II. Tuthaliya (M.Ö. 1460 - 1440) ❖ I Arnuvanda (M.Ö. 1440 - 1420) ❖ II. Hattuşili (M.Ö. 1420 - 1400) ❖ III. Tuthaliya (M.Ö. 1400 - 1381) ❖ Genç Tuthaliya (M.Ö. 1381 - 1380) ❖ I. Şuppiluliuma (M.Ö. 1380 - 1346) ❖ II. Arnuvanda (M.Ö. 1346 - 1345) ❖ II. Murşili (M.Ö. 1345 - 1315) ❖ Muvatalli (M.Ö. 1315 - 1282) ❖ III. Murşili (M.Ö. 1282 - 1275) ❖ Uhri Teşup ❖ III. Hattuşili (M.Ö. 1275 - 1250) ❖ IV. Tuthaliya (M.Ö. 1250 - 1220) ❖ III. Arnuvanda (M.Ö. 1220 - 1200) ❖ II. Şuppiluliuma (M.Ö. 1200 - 1190)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Orhun SARICA
Doğum Yeri ve Tarihi : Osmaniye 13.10.1990

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih-
Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Kahraman Maraş-Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : otuken90@hotmail.com
Tel. :5424918269
Tarih :